

Högskolan Dalarna
Akademin Humaniora och medier
Magisteruppsats, Socialantropologi
Höstterminen 2009

Holistisk hållbarhet eller grön ompaketering?

Om förutsättningar för holistiskt hållbar ekoturism i Trancoso, Bahia, Brasilien

Michael Mårtensson
Handledare: Peter Bretschneider

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1 Syfte	3
1.2 Problemställning	3
1.3 Problemställningens antropologiska relevans	4
1.4 Metodologi	8
1.5 Etiska problem	10
1.6 Analytiskt perspektiv	12
2. Holistisk hållbarhet...	13
2.1 Ekoturismens ursprung	13
2.2 Ett mångtydigt begrepp	14
2.3 Ekoturism och paradoxen bevarande/utveckling	16
2.4 Ekoturism – reklamslogan eller mer?	17
3. ...eller grön ompaketering?	22
3.1 Trancosos historia	22
3.2 En dubbelsidig diskurs	26
3.3 Inte bara en miljöfråga	28
3.4 Det sociala landskapet Trancoso 2005	30
3.5 Etnografisk illustration av turismens Trancoso	33
4. Om förutsättningar för holistiskt hållbar ekoturism i Trancoso	44
Referenser	50

1. Inledning

1.1 Syfte

Den globala turismindustrin erbjuder världens utvecklingsländer chanser till ekonomisk vinning och utveckling, men hotar samtidigt att skada dessa länders miljö och samhällen. En hållbar utveckling av turismen tycks nödvändig, när industrin expanderar som en av världens största. Denna uppsats syftar till att, med utgångspunkt i lokalbefolkningens perspektiv, utreda möjligheter till hållbar turismutveckling i byn Trancoso, belägen i den brasilianska delstaten Bahia. I enlighet med den lokala turismindustrins perspektiv riktas arbetets fokus huvudsakligen mot ekoturismens roll i strävan mot en hållbar turismutveckling.

1.2 Problemställning

Ett globalt skifte mot ekonomisk nyliberalism har ökat turismens betydelse som källa till utländskt kapital (Telfer 2002: 56), och för många utvecklingsländer har turism blivit en av de viktigaste källorna till utländskt kapital (Sharpley 2002b: 14; Wood 2007: 159). Utvecklingsländer tar emot trettio procent av alla internationella turister (Zeppel 2007: 314; Sharpley 2002b: 17), och en tredjedel av världens utvecklingsländer kan räkna turism som den största inkomstgeneratören. Detta förhållande kan ses som ett osunt beroende av en relativt flyktig industri (Holloway och Taylor 2006: 102), men samtidigt saknar många utvecklingsländer andra realistiska alternativ än att försöka satsa på turismen för att skaffa utländskt kapital, locka utländska investerare, och skapa arbetstillfällen (Sharpley 2002b: 15). Världsturistorganisationen WTO förutspår att turismens betydelse för utvecklingsländernas ekonomier kommer fortsätta att öka, och Sydamerika är en av de regioner där turismen anses vara av stor vikt för den ekonomiska utvecklingen (Wood 2007: 160).

Med uppkomsten av 1970-talets miljörelse och tredje världens skuldproblematik börjar internationella biståndsorgan och låneinstitut se turismen som ett instrument för utveckling och en strategi för miljöbevarande (Honey 1999: 14). Under första hälften av 1980-talet försöker Världsbanken lätta utvecklingsländernas skuldbörda genom att koppla sina lån till strukturanpassningsprogram, men när bördan ändå fortsätter att öka riktar den i mitten av 1980-talet intresset mot hållbar turism som utvecklingsstrategi. När Världsbanken under

1990-talets första hälft grundar *the Global Environment Facility*, tillsammans med FN, så är ett av huvudsyftena att skydda den biologiska mångfalden genom utveckling av miljömässig hållbar turism, och vid 1990-talets mitt stödjer institutioner som USA:s utvecklingsorgan USAID och FN:s miljöprogram UNEP en mängd ekoturismprogram världen över (Honey 1999: 15f).

Många av dagens utvecklingsspecialister har börjat värdesätta lokalbefolkningars kunskap och praktiker i fråga om miljöskötsel, och Timothy menar att svaren på de svåraste miljöfrågorna finns inom lokalsamhället självt (Timothy 2002: 153). När utvecklingsländer pressas att satsa på turism, i jakten på kapital, är det av största vikt att turismen utformas i samverkan med lokalbefolkningen. Turism är en huvudexport för åttio procent av världens utvecklingsländer, och näst efter oljan den främsta källan till utländskt kapital för alla utvecklingsländerna. Ska turismen i dessa länder kunna utformas på ett hållbart vis måste omvärlden lyssna på vad lokala röster har att säga om den. Wood hävdar att en djupare diskussion behövs, inom det internationella biståndssamfundet, angående värdet av att disponera mer expertis och ekonomiskt kapital åt hållbar turism som ett sätt att lindra fattigdom, stimulera ekonomisk tillväxt, och bevara sådana naturresurser på vilka de fattigas välbefinnande är avhängigt (Wood 2007: 165). Genom att lyfta fram lokala perspektiv på turismen i Trancoso vill jag medverka till utvecklingen av en sådan fördjupad diskussion. I mitt bidrag till denna diskussion försöker jag också, inspirerad av Woods perspektiv, nå bortom en ensidigt miljöorienterad syn på hållbar turismutveckling, och rikta fokus på sociala och socioekonomiska aspekter av utvecklingen i Trancoso.

1.3 Problemställningens antropologiska relevans

Stronza menar att turism kan utgöra en utmärkt kontext för att undersöka sådant som politisk ekonomi, social förändring och utveckling, och användning av naturresurser (Stronza 2001: 261). Turism är en betydande katalysator för ekonomisk utveckling och sociopolitisk förändring; processer som, enligt Stronza, är av stort intresse för antropologer. Innan 1970-talet var det få antropologer som visade akademiskt intresse för turism, men under 1980- och 1990-talen har turismantropologi växt till ett eget forskningsfält (ibid.: 263f). Enligt Stronza kan de huvudsakliga teman antropologer har behandlat i studier av turism delas in i två halvor. Den ena halvan försöker förstå turismens ursprung, medan den andra fokuserar på

turismens följder. Dock, påpekar Stronza, har dessa två infallsvinklar, även sammantagna till en helhet, genererat en ofullständig analys av turism. Detta därför att de flesta studier angående turismens ursprung tenderar att fokusera på turister, medan de flesta studier av turismens följder tenderar att fokusera på lokalinvånare. Stronza efterfrågar ett mer holistiskt perspektiv, och menar att den antropologiska turismforskningen bör inrikta sig på att utforska både incitament och följder för både turister och lokalbefolkning (Stronza 2001: 261).

Antropologer har noggrant utforskat de faktorer som motiverar turister att resa, men de har spenderat mindre uppmärksamhet åt att undersöka de förutsättningar under vilka lokalbefolkningar involveras i turism (ibid.: 266). Trots att vi har en mängd teorier om turismens historiska ursprung och turisternas motivationer saknar vi, menar Stronza, kunskap om hur och varför lokala befolkningar och samhällen inlåter sig i turism. I frånvaron av undersökningar och analyser gällande detta, hävdar Stronza, har antropologer ofta tagit för givet att turism är något som påtvingas lokalinvånare, och att de varken efterfrågar eller välkomnar turism (ibid.: 262). Även om litteraturen inom turismanthropologin innefattar utmärkta beskrivningar av vad som kan gå fel när turismen introduceras i lokalsamhällen, så är analyserna märkligt fattiga på lokala röster. Stronza hävdar att vi vet relativt lite om hur lokalinvånare själva uppfattar turismens för- och nackdelar, och hon menar att det ofta förutsätts att lokalinvånare luras in i, snarare än medvetet väljer att ge sig in i, turismindustrin (ibid.: 269). I etnografiska framställningar av turism målas lokalbefolkningen ofta upp som en passiv skara, utan möjlighet att påverka det som sker, och Stronza menar att sådana analyser förbiser möjligheten att lokalinvånare kan påverka vad som händer i deras möten med turister (ibid.: 272; se också Telfer 2002: 56). Stronza hävdar vidare att antropologiska undersökningar av turism med få undantag har ignorerat turismens upphov och motivationer från lokalbefolkningens perspektiv. Denna trend kan förändras, anser hon, om vi slutar ta för givet att turism alltid tvingas på passiva och maktlösa lokalinvånare. Även i sådana fall där turismens tvingande och exploativa karaktär är ovedersäglig, argumenterar Stronza, kan vi ägna oss åt att på djupet utforska hur lokalinvånare uppfattar den påtvingade turismen, i stället för att fortsätta att förtrösta på de perspektiv vi besitter i egenskap av antropologer (Stronza 2001: 274, se också 277f).

Enligt Stronza har turismindustrin sedan början av 1990-talet inriktat sig mer och mer på ekonomisk och ekologisk hållbarhet, lokalt deltagande, och miljöbildning, och hon anser att antropologers forskningsmål bör förändras i enlighet med dessa förändringar. För de

antropologer som intresserar sig för hållbar utveckling och miljövard, påpekar hon, har ekoturism kommit att bli en särskilt intressant fokus (Stronza 2001: 263f). I idealfall kan ekoturismens ickeförtärande användning och uppskattning av en plats natur och kultur bidra, med omsorg och intäkter, till lokala satsningar på miljövard, och samtidigt erbjuda ekonomiska möjligheter för traktens befolkning. Utifrån denna kombination av målsättningar, hävdar Stronza, har tillämpad antropologisk forskning kommit att få en avgörande roll när det gäller planering och implementering av turismprojekt världen över. Samtidigt skänker samtidens debatt kring ekoturismens för och nackdelar aktualitet åt frågor som gäller lokalt deltagande och lokalt ägande av turistisk infrastruktur (ibid.: 274f).

West och Carrier anser att ekoturism fortfarande inte studeras i tillräckligt stor utsträckning inom antropologin, även om en del antropologer ägnar sig åt fenomenet (West och Carrier 2004: 483). Fastän alternativa former av turism och lokalt inflytande i turismindustrin fått mer akademisk uppmärksamhet under de senaste decennierna, menar Stronza, så kvarstår de begreppsmässiga och analytiska brister som återfinns i studier av konventionell turism. Exempelvis fokuserar ekoturismens förespråkare i hög grad på föreställningen att vissa lämpliga former av turism leder till positiva effekter på lokalsamhällen och ekosystem. Litteraturen om ekoturism är full av riktlinjer för lyckad ekoturism, och detta bygger, enligt Stronza, på uppfattningen att om ekoturismindustrin bara tillhandahåller rätt *input*, exempelvis "en deltagande approach", så kan turismens negativa konsekvenser på lokalsamhället reduceras. Stronza menar att sådana förhållningssätt i för stor utsträckning betonar externa faktorer, i stället för att ta hänsyn till vad den givna platsens existerande förutsättningar säger om vilka konsekvenser turism kan få för lokalbefolkningen (Stronza 2001: 275f). I linje med Stronzas resonemang förespråkar Russell en antropologi som tar fasta på lokalinvånarens uppfattningar och åsikter i sökandet efter lämpliga former av turismutveckling (Russell 2007: 225). I de aktuella ansträngningarna för att involvera lokalinvånare i turismprojekt, hävdar Stronza, kan antropologer på ett betydelsefullt sätt bidra genom att rikta mer uppmärksamhet på de grunder utifrån vilka lokalinvånare väljer, eller har möjlighet, att delta i turism. Sådan information är av stor vikt, menar Stronza, om vi betänker det faktum att rätt extern *input* endast är nödvändig men inte tillräcklig för att säkerställa att turismen kommer lokalbefolkningen till gagn. Rådande förutsättningar som lokala politiska strukturer och ekonomiska institutioner, och de arbetsplikter som lokalbefolkningens uppehälle kräver är, enligt Stronza, av särskilt intresse (Stronza 2001: 276).

Diskussioner som ställer turismens miljöbevarande och utvecklingsrelaterade potential i förhållande till dess negativa konsekvenser för miljö och samhälle är lika aktuella idag som när de tog fart under 1970-talet, och komplexiteten hos den globala turismen medför att det är svårt att dra allmängiltiga slutsatser i fråga om turismens följder och möjligheter. Peace påpekar samtidigt att nutidens rådande komplexitet, i vilken transnationella ekonomiska processer och kulturella flöden gör det svårt att dra gränser mellan lokalt och globalt, inte kan tillåtas frikänna antropologin från nödvändigheten av att fokusera på specifika kulturella praktiker. Just därför att debatter kring å ena sidan våldsamt miljöförstöring och å andra sidan möjligheter för alternativa ekologiskt hållbara praktiker har stor betydelse på global nivå, menar Peace, så är det en del av antropologins ansvar att visa hur dessa ideologiska utbyten ges uttryck i specifika lokala kontexter (Peace 2005: 332). På liknande vis menar West och Carrier att det är viktigt att förstå hur storskaliga krafter som ekoturism och miljötänkande förverkligas i människors liv. Det är ofta bara i vardagliga situationer, hävdar de, som vi kan få en uppfattning om hur sådana krafter omvandlas när de tar form i de komplexa kontexter som utgörs av människors liv (West och Carrier 2004: 486; se också Abu-Lughod 1991: 150; Briggs 1986: 112). Debatterna som ställer turismens positiva och negativa effekter mot varandra är alltjämt pågående, särskilt i fråga om turism i utvecklingsländer (Jaakson 2004: 170), och få områden inom akademiska turismstudier är så omtvistade, med uppdelade och polariserade debattlinjer, som konceptet ekoturism (Higham 2007a: 2). Jag vill hävda vikten av att antropologin deltar i dessa diskussioner om turismens för- och nackdelar, och utifrån etnografisk empiri lyfter fram lokala perspektiv på turism. Cater problematiserar sin egen roll som privilegierad akademiker från västvärlden, och menar att en fundamental och bestående utmaning är att försöka skapa vetenskap som låter dem som berörs av turismutveckling representera sig själva, berätta sina historier, och bli hörda över författarens huvudnarrativ. Den sociala användningen av naturen, menar Cater, måste förstås i och utifrån specifika sociala, kulturella, ekonomiska, och politiska kontexter, och hävdar att underlåtenhet att göra så kommer att resultera i fortsatt besvikelse, frustration, och ilska över det uppenbara bortfallet mellan vad ekoturism lovar och vad som levereras (Cater 2007: 64). Föreliggande arbete är avsett att bidra till den akademiska debatten om turism i utvecklingsländer genom att, utifrån lokalbefolkningens perspektiv, ställa turismens problem och möjligheter mot varandra i en specifik kontext av ekoturism som konceptet förverkligas lokalt i en by i ett utvecklingsland.

1.4 Metodologi

Namnet Trancoso fastnar i mig när jag reser runt i nordöstra Brasilien 2001. Andra turister lockar med berättelser om hippieliv, regnskog och ovanligt vackra stränder, och brasilianska resemagasin lovordar den lilla byn i södra Bahia (se t.ex. Roriz 2001: 32f). Trots alla frestelser blir det inget besök i Trancoso den gången, men när jag fyra år senare återvänder till Bahia, med avsikten att finna ett turistiskt paradiset att undersöka antropologiskt, minns jag resereklamens löften om orörda stränder och jungfrulig regnskog. Utifrån dessa turistiska framställningar söker jag mig till Trancoso, och inleder ett fem månader långt antropologiskt fältarbete i och omkring byn.¹ I stort utförs detta fältarbete som ett typiskt antropologiskt sådant (se t.ex. Hylland Eriksen 2000: 26), men samtidigt inspirerar den fenomenologiskt orienterade antropologen Jackson mig till en särskild metodologisk infallsvinkel. Jackson anser att antropologer främst ska se till den 'livsvärld' som utgörs av vardagens omedelbara sociala existens och praktiska aktivitet, och betonar vikten av dialogisk kontakt med dem vars livsvärldar man tar sig för att undersöka. Etnografiska metoder, menar Jackson, garanterar förvisso ingen säker kunskap om dem man studerar, men det viktiga är att etnografen ställer antropologen i direkt dialog med dessa *others*. I Trancoso arbetar jag utifrån Jacksons idéer, och strävar efter att utforska den lokala världens kunskap i en process av delad erfarenhet. Jag anstränger mig för att placera mig inuti mitt undersökningsfält, och försöker undvika att studera byn och dess befolkning från en överordnad position, eller i ett utifrånperspektiv (Jackson 1996: 6-9; se också 26-29). Jag begränsar mig inte till att utforska en avgränsad turistisk kontext, utan deltar i många olika aspekter av bylivet. Samtidigt som jag kontinuerligt deltar i direkt turistiska aktiviteter, främst strand-, restaurang-, och nattliv, så försöker jag nå bortom den uppenbart turistiska horisonten, exempelvis genom att ta del av vardagslivet i kvarteren dit turisterna inte går, och genom att delta i byns religiösa liv. På detta sätt får jag chansen att lära känna byns invånare i många olika sammanhang, och samtidigt erfara hur de förhåller sig till och interagerar med turismen i olika lokala kontexter. Hela tiden anstränger jag mig för att skapa dialogiska samtal och undvika en överdrivet stor vetenskaplig distans i mötet med informanter och andra bybor, även om jag givetvis presenterar mitt forskningsintresse i den utsträckning jag finner det nödvändigt av etiska skäl (se t.ex. Hylland Eriksen 2000: 26).

¹ Fältarbetet är delvis finansierat med *Minor Field Study*-stipendium från Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete (SIDA).

Som komplement till sådana ostrukturerade intervjuer som uppstår spontant, under arbetet med deltagande observation, så arbetar jag med semistrukturerade intervjuer, framförallt en bit in i fältarbetet när jag vet mer om vad jag vill fokusera på. Den semistrukturerade intervjun är utan tvekan ett viktigt komplement till mer ostrukturerade metoder och samtal. Intervjutypen är ett bra medel för att få fram mer specifik information, och för att kontrollera eller utveckla resonemang som deltagande observation och ostrukturerade samtal erbjuder, men jag ser den inte som en privilegerad eller primär metod, utan som underordnad det övergripande arbetet med deltagande observation.

Enligt Bartholdson är det nödvändigt att verkligen delta i aktiviteter, om man ska ha någon chans överhuvudtaget att förstå både de ifrågavarande praktikerna i sig och hur dessa formar "deras" livsvärldar (Bartholdson 2007: 58). Okely påpekar att antropologer skaffar sig kunskap inte bara genom det verbala, utan med alla sinnen, genom rörelse, och med sina kroppar och hela väsen. Sådant här deltagande, menar hon, skapar en delad erfarenhet som kan minska gapet mellan "oss" och "dem", och utgöra en fruktbar utgångspunkt för diskussion (Okely 1992: 16f). I denna anda utför jag min undersökning i Trancoso, och strävar efter att inte bara titta och lyssna, utan verkligen delta i byns turistiska värld med hela mitt jag, exempelvis genom att positionera mig som ekoturist i regnskogen eller lokalinvånare på bytorget, och sedan erfara världen, givetvis inte som "dem", men åtminstone från "deras" perspektiv.

Även om vissa, eller alla, av de aktuella intressenternas åsikter och rättfärdiganden bevisligen skulle vara falska, poängterar West och Carrier, så behöver vi ett fönster mot dessa intressenters subjektiviteter och motivationer (West och Carrier 2004: 494). I Trancoso strävar jag efter att få ta del av så många olika lokala perspektiv på turismens för- och nackdelar, förutsättningar, och framtidsutsikter som möjligt. Jag samtalar och umgås med lokalinvånare från vitt skilda positioner i fråga om ekonomi, yrke, ålder, etnicitet, och genus. Jag pratar och spenderar också tid med turister, även om mitt bidrag till en holistisk förståelse av Trancosos turistiska livsvärld främst fokuseras mot lokalbefolkningens upplevelse av turismen. Vissa informanter träffar jag bara enstaka gånger och andra mer kontinuerligt. Under större delen av fältarbetet har jag också kontakt med några huvudinformanter som representerar olika positioner i Trancosos mänskliga landskap, och hjälper mig att förstå byns

turism ur deras respektive perspektiv.² Denna etnografiska metod garanterar inte någon säker kunskap, i strikt filosofisk mening, men den ger tillgång till en bred och mångfacetterad bild av Trancosos turism och diskurser om detsamma.

När det gäller valet av informanter är det viktigt att beakta den heterogenitet man möter i sin undersökning, men det är också viktigt att minnas att ett representativt *sample* av informanter inte på något sätt är en orubblig nödvändighet i etnografisk forskning. Att rikta in sig på en informant som besitter en viss kunskap som etnografen vill åt, och som kan tänkas vara villig att delge denna till etnografen, kan vara en minst lika etnografiskt avslöjande och analytiskt upplysande väg att gå (Hammersley och Atkinson 2007: 106). I Trancoso arbetar jag både med *sampling* och riktade aktioner för att få ta del av specifik information. Jag vill skapa mig en något så när representativ uppfattning om hur människor i allmänhet ser på turismen i byn, men samtidigt ge mig själv utrymme att målinriktat vaska fram relevant och intressant information från individer som kanske inte alls är representativa i någon bemärkelse av ordet.

1.5 Etiska problem

Det finns förstås en del etiska problem att reflektera i relation till mitt projekt. Två sammanhängande frågor är vilka som behöver veta att jag forskar och inte ”bara” turistar, och hur mycket de ska veta. Jag anser mig ha en ganska god uppfattning om när jag behöver berätta om min roll och min forskning, men hur mycket som ska avslöjas i varje given situation är en svår bedömning att göra. Det handlar om ett balansnummer där ingen ska bli bedragen, samtidigt som hela sanningen inte får avslöjas. Om informanterna får veta för mycket om projektet finns det risk att de påverkas på ett sådant sätt att slutsatserna förlorar i validitet (se t.ex. *ibid.*: 5, 211). Väl i fält upplever jag inte det här som särskilt problematiskt. Genom att medvetet betvinga lusten att berätta om mig själv och mitt arbete lyckas jag begränsa mig till att förmedla de stora dragen i mitt projekt, utan att avslöja detaljer om frågeställningar och teman.

² Med hänsyn till deras integritet och säkerhet väljer jag att inte avslöja mer än att huvudinformanterna representerar tre kategorier som definieras efter någon veckas arbete med deltagande observation och ostrukturerad konversation. Dessa tre kategorier – *os biribandos*, *os biribandos novos*, och *os nativos* – presenteras utförligt i avsnitt 3.1.

Hammersley och Atkinson anser att de mest effektiva strategierna för bedrivandet av forskning ska antas, såtillvida det inte finns klara bevis för att dessa är etiskt oacceptabla (Hammersley och Atkinson 2007: 225). Vi bör inte låta etiska betänkligheter göra forskningsprocessen formulärmässig och dogmatisk, menar de, och påpekar att man måste göra överväganden från fall till fall, i stället för att förlita sig på fasta regler (Hammersley och Atkinson 2007: 227f). Denna dragning åt etisk situationism (ibid.: 219) tilltalar mig, och jag vill inte vara fastlåst i statiska etiska regelverk när jag tar vara på möjligheten att tillsammans med andra etnografer erbjuda världen en global diskurs om sig själv (Hastrup 1992: 129). Det är lätt att kritisera antropologi som är inriktad på utveckling för att vara paternalistisk och (ny)kolonial i relation till de så kallade utvecklingsländerna, men samtidigt är det viktigt att fråga sig om den så kallade utvecklingen blir bättre av att antropologer håller sig borta av rädsla för att begå paternalistiska och (ny)kolonialistiska synder. Etiska betänkligheter kring utvecklingsorienterad antropologi är värda att ta på allvar, men de får inte bli en ursäkt för att inte göra någonting. Utan lokalt deltagande, hävdar antropologerna Hastrup och Elsass, är utveckling meningslös och nedbrytande (Hastrup och Elsass 1990: 307), och här tycks det mig uppenbart att antropologin kan, och kanske bör, spela en viktig roll genom att utforska, tolka, och föra fram lokala perspektiv. Samtidigt inser jag att antropologer har ett moraliskt ansvar att alltid skydda sina informanter (se t.ex. Baba 2005: 257; Kedia och van Willigen 2005: 27). Frågor relaterade till miljöförstöring är ytterst känsliga i Bahia (se t.ex. Kjörling 2004), och de av mina informanter som framträder i detta arbete gör så i anonymiserad form.

Ett annat problem, som jag svårligen kan lösa här, men som ändå kan vara värt att notera, gäller relationen mellan det turister gör och det antropologer gör. Kanske, resonerar Crick, är antropologen inte något annat än en sofistikerad turist som tar sig fram med hjälp av en sofistikerad bedragare (Crick 1992: 185; se också 188f). Antropologer har en anrik tradition av att distansera sig själva från annan europeisk närvaro i den så kallade "tredje världen", exempelvis i form av missionärer, handelsmän, och administratörer. Faktum är emellertid att oavsett antropologers individuella positioner, så upprätthålls deras disciplin av samma strukturer av ekonomisk och politisk ojämlikhet som möjliggjort denna europeiska närvaro från början. En smula tillspetsat kan detta hållas som argument för att dagens västerländska antropologer och turister i tredje världen parasiterar på samma strukturer. Som "intellektuell turist" (ibid.: 187ff) i den så kallade tredje världen måste jag förhålla mig till detta, utan att fastna i en infinit etisk regress i vilken själva forskningen omöjliggörs.

1.6 Analytiskt perspektiv

I det analytiska arbetet förlitar jag mig delvis på det typiska sättet att dekontextualisera data, för att sedan rekontextualisera dem i analytiska kategorier. Jag vill samtidigt understryka att detta inte är det enda möjliga sättet att se på analys och teoribildning. Hammersley och Atkinson betonar fördelen med ett betraktelsesätt som är mottagligt för omedelbara handlingskontexter. Även om kodbaserade analyser inte nödvändigtvis gör våld på detta anspråk, så kan sådana analyser lätt leda till en överbetoning på dekontextualiserade instanser (Hammersley och Atkinson 2007: 156). Trots att jag använder mig av en kodbaserad analysmetod låter jag därför analysen växa fram i dialektik med de data som det etnografiska arbetet genererar (se t.ex. *ibid.*: 159). Det är viktigt att inte låta teori och idéer bli förutfattade meningar som tvingar in tolkningen av data i en färdig form, utan i stället använda teori och idéer som resurser för att förståeliggöra data (*ibid.*: 163).

2. Holistisk hållbarhet...

Som grund för min redovisning av och diskussion kring den etnografiska undersökningen av Trancosos turistiska värld presenterar jag i detta avsnitt en teoretisk genomgång av ekoturismen som idé och praktik.

2.1 Ekoturismens ursprung

Björk konstaterar att konceptet ekoturism introduceras under 1960-talet, diskuteras av ekologer under 1970-talet, accepteras av turismforskare under 1980-talet, och anses som det snabbast växande segmentet av turismindustrin på 1990-talet (Björk 2007: 24; se också Telfer 2002: 60). Honey framhåller att ekoturism utvecklas ur den globala miljörelse som tar form under 1970-talet och växer sig stark under 1980-talet (Honey 1999: 19). Higham stöder denna syn när han hävdar att termen ekoturism blir fast etablerad under 1980-talet, som en följd av det sena 1960-talets och 1970-talets fokus på globala miljöfrågor (Higham 2007: 2). Björk menar att ekoturismens historiska rötter sträcker sig till 1960-talet när ekologer och miljövärdare börjar oroas av olämplig användning av naturresurser, och den biologiska mångfalden anses hotad av ekonomiska intressen och exploatering. I denna kontext inför år 1965 den mexikanska ekologen Hetzer begreppet ekoturism (Björk 2007: 26; se också Higham 2007: 2), men till en början får termen inte någon större spridning.

Southgate och Sharpley visar hur den så kallade gröna vågens miljötanke tar fart under 1970-talet, i reaktion mot det dominerande utvecklingsparadigm som värdesätter modernisering och ekonomisk tillväxt (Southgate och Sharpley 2002: 249). De påpekar att frågan om hållbarhet börjar dominera utvecklingsdebatten, mot bakgrund av hastig industrialisering, ökande ojämlikhet och hög befolkningstillväxt, och de menar att akademiker och beslutsfattare reagerar på en upplevd miljökris och en ändrad global miljösyn, även i fråga om turism. Redan i slutet av 1970-talet, när den internationella masssturismen är relativt utvecklad, förekommer kritik mot otyglad turisttillväxt och de miljömässiga konsekvenser sådan tillväxt resulterar i, och det argumenteras för återhållsamhet i utvecklingen av turism (ibid.: 234, se också Higham och Lück 2007: 118f). Stronza menar att det råder ett genomgående förakt för turism åren innan ekoturism och andra former av alternativ turism får genomslag (Stronza 1999: 268).

Vid FN:s miljö- och utvecklingskonferens Earth Summit, som hålls i Rio år 1992, får den intellektuella diskursen om hållbar utveckling, som påbörjats två decennier tidigare, en välbehövlig vitamininjektion (Southgate och Sharpley 2002: 232f). Under konferensen diskuteras turism som en viktig fråga i relation till hållbar utveckling, och snart är stora delar av turismindustrin i full gång med att utveckla miljöstrategier och dra upp riktlinjer för ekoturism (Honey 1999:20). Även om dess omfattning beror på hur konceptet definieras (West och Carrier 2004: 483), så är ekoturism tveklöst en form av turism som snabbt vuxit sig stark och fortsätter att växa i popularitet.

2.2 Ett mångtydigt begrepp

Få begrepp har plockats upp och populariserats så fort, och samtidigt lovat så mycket, som ekoturism. Sedermera har dock termen kommit att användas godtyckligt för all möjlig turism som relaterar till natur eller avviker från konventionell massturism (Honey 1999: 21). Ofta när det talas om hur stor ekoturismen är och hur snabbt den växer, så slås den samman med exempelvis natur- och äventyrsturism. Honey menar att ekoturism i stället bör betraktas separat från andra typer av turism. Vad som skiljer ekoturism från liknande varianter, som natur- och äventyrsturism, är att de definieras endast med grund i turisternas aktiviteter, medan ekoturism definieras både utifrån turisternas aktiviteter och utifrån vad den bidrar med till lokalbefolkningen och till miljöns bevarande (ibid.: 6; se också Björk 2007: 34). Även om ekoturism ofta likställs med naturturism, menar Honey, så bör ekoturism sikta högre och sträva efter att vara till nytta för och respektera miljöskyddade områden, och människor som lever i och omkring sådana områden (Honey 1999: 3).

Higham visar att två konkurrerande positioner angående ekoturismens förtjänster, möjligheter och fallgropar har uppstått och befästs de senaste årtiondena (Higham 2007: 2). Den ena av dessa motstridiga skolor ser ekoturism som en relativt ofarlig väg till ekonomisk utveckling; en väg som motiverar skydd eller återställning av naturliga miljöer, samtidigt som den erbjuder möjligheter till ekonomisk utveckling, skapande av arbetstillfällen, och ökat inflytande för lokalinvanare och lokalsamhällen. Den andra skolan ser ekoturism som ett sätt att upprätthålla dominerande västerländska intressen i fråga om ekonomisk utveckling, och som en form av turism som medför allvarliga konsekvenser på platser där sådana allra minst behövs. De som sluter sig till denna position, framhåller Higham, ifrågasätter den ekonomiska

nedsipplingsteorin och ekoturismens möjligheter att stärka lokala samhällen (Higham 2007: 14). Enligt Higham och Lück återkommer emellertid tre huvudkomponenter i de flesta definitioner, nämligen att ekoturism 1) tar plats i relativt ostörda naturområden, 2) strävar efter att minimera negativa effekter på lokala samhällen och miljö, och 3) bidrar till bevarandet av aktuella områden (Higham och Lück 2007: 119). I de flesta definitioner av ekoturism, påpekar Björk, beskrivs en ideal balans mellan bevarande och utveckling. Denna paradox, menar han, är inte unik för ekoturism, utan återfinns i relaterade koncept, som 'hållbarhet' och 'hållbar turismutveckling', på vilka ekoturism bygger (Björk 2007: 24, 35; se också Southgate och Sharpley 2002: 242).

De vanligaste anledningarna till kritik mot ekoturism är bredden och vagheten hos fenomenets definitioner. Redan från början var alla definitioner av ekoturism fyllda med svårfångade koncept, som 'ansvarstagande', 'miljöbevarande', 'miljöskydd', och 'hållbarhet'. Dessa generella och vaga definitioner, påpekar Björk, har kritiserats för att de lämnar ett alltför stort tolkningsutrymme (Björk 2007: 27; se också Telfer 2002: 49). Telfer poängterar att begrepp som exempelvis 'alternativ turism' liknar 'hållbar utveckling' på så sätt att de låter attraktiva och suggestiva, men kan betyda praktiskt taget vad som helst för vem som helst (Telfer 2002: 58f; se också Southgate och Sharpley 2002: 237). Tillsammans med Wight kan vi fråga oss vad det egentligen är som upprätthålls när något är hållbart. Enligt en brittisk regeringsrapport, för att låna ett exempel från Wight, så ska hållbarhet utläsas som "kapaciteten för upprätthållande på långt sikt", men rapporten specificerar inte ordentligt *vad* det är som ska upprätthållas (Wight 2007: 224f; se också Telfer 2002: 68).

Trots att mycket energi lagts på att försöka definiera ekoturism så har akademiker inte uppnått någon samstämmighet i synen på hur ekoturism ska definieras. Detta står, enligt Higham, i vägen för en effektiv och hållbar utveckling av ekoturism, på så vis att hela sektorns riktlinjer, planering, och utveckling således vilar på osäker grund. Alltför breda definitioner av ekoturism, exempelvis sådana som baseras på turistens önskan att besöka vildmark eller orörda naturområden, riskerar att bli för inklusiva, på så sätt att alla möjliga slag av turism kan kategoriseras som ekoturism. Higham anser att frånvaron av en tydligt uttalad definition står i vägen för en hållbar utveckling av ekoturism, genom att offentlighetens, den privata sektorns, regeringens, organisationers, och besökares sammantagna intressen och aktiviteter urvattnas och dagtingas. Termen ekoturism har applicerats frikostigt till den grad att den delvis har blivit meningslös. Denna situation, hävdar Higham, är kontraproduktiv för

utvecklingen av ekoturism, och han menar att den missgynnar både researrangörer, som kan bli osäkra på besökarnas värderingar, motiv och förväntningar, och turister, som kan bli osäkra på den produkt som erbjuds av arrangörer som utger sig för att vara ”eko”, och på kvaliteten hos den upplevelse som dessa arrangörer tillhandahåller (Higham 2007a: 4ff; se också Björk 2007: 24; Russel och Wallace 2004: 1).

Det är uppenbart, menar Higham, att kritiska problem gällande ekoturism i hög grad fortfarande står olösta (Higham 2007: 12). Alla definitioner, hävdar han, har undantag, och därför är det nödvändigt att utforma definitioner som reflekterar nationella och regionala turismsammanhang (ibid.: 7). Om vi vill kan vi lägga lokala sammanhang till Highams formulering. I vilket fall som helst kan vi hålla med Björk i dennes kritik av en universell definition av ekoturism. Samtidigt som enigheten angående definitioner av ekoturism ökar, hävdar han, måste vi förstå att principer kopplade till definitioner av ekoturism är platsberoende och måste anpassas från plats till plats. Valskådning i Norge, understryker han, är inte detsamma som bergsvandring i Nepal. Eftersom ekoturism praktiseras olika på olika platser, och appliceras på olika lokala villkor, så är lokalsamhällets idéer och stöd av yttersta vikt för en gynnsam ekoturismutveckling (Björk 2007: 41f). Då den stora mångfalden av alla definitioner av ekoturism är baserade på västerländsk ideologi, menar Cater, så är det viktigt att dessa definitioner problematiseras på gräsrotsnivå, och då på så sätt att olika, ”avlägsna”, röster ges utrymme (Cater 2007: 63). Elasticiteten hos begreppet ekoturism, föreslår Russell, gör inte begreppet meningslöst, utan i stället mångtydigt och multivokalt (Russell 2007: 242). Där de flesta verkar se en problematisk definitionsmissig mångtydighet tycks Russell ana ett flexibelt begrepp med potential att inordna ett brett spektrum av erfarenheter och processer.

2.3 Ekoturism och paradoxen bevarande/utveckling

Utan att förneka de många belägg som existerar för att turismens olika former belastar miljön, så hävdar Sharpley och Southgate att bilden av turism som extraktiv industri kan skymma turismens potential att främja miljövård och socioekonomisk utveckling. De påpekar att turism ibland kan fungera som ett slags räddare av ett ekosystem i nöd, och sammantaget uttrycker de båda författarna optimism i fråga om turismens samtidiga potential för utveckling och bevarande (Sharpley och Southgate 2002: 258ff). Ekoturism presenteras ibland som ett slags lösning på dilemmat hur turismen ska kunna vara lönsam utan att fördärva de miljöer

och samhällen den exploaterar, och Wood menar att ekoturism bör uppmärksammas mer av exempelvis utvecklingsorgan. Hon påpekar att samtidigt som Världsbanken, USAID, och liknande organ nu inkorporerar ekoturism och hållbar turism i sina *portfolios*, så har studiet av turism som en form av internationell utveckling knappt tagit sin början. Det är dags, argumenterar Wood, att försöka förstå den roll som hållbar turism och ekoturism spelar för ekonomisk tillväxt, mänsklig utveckling, och miljöbevarande. En ordentlig genomgång av hur väl sådan turism uppfyller internationella utvecklingsmål, baserad på många fler länder, menar hon, är absolut nödvändig för fastställandet av normer för utveckling av nya projekt som på tillbörligt vis positionerar den ekologiska och hållbara turismen i planerings- och implementeringsprocesser hos världens utvecklingsorgan (Wood 2007: 180).

Miljövårdare, hävdar Stronza, är både hoppfulla och skeptiska till ekoturism. Jämfört med skogsavverkning och jordbruk, menar hon, kan ekoturism visserligen anses göra liten skada på ekosystemet, men samtidigt kan för mycket ekoturism förstöra naturen och störa både djur och människor (Stronza 2001: 275; se också Telfer 2002: 75). Higham framhåller det problematiska i att ekoturism nödvändiggör utveckling av turism i bräckliga, känsliga miljöer (Higham 2007: 12), och det motsägelsefulla i att ekoturismen samtidigt måste vara småskalig och lönsam. Han frågar sig hur turistiska aktiviteter ska utformas i känsliga miljöer, och hur balans ska nås mellan utveckling av infrastruktur och bevarande av sådan orörd natur som ekoturister efterfrågar (ibid.: 7). Samtidigt påminner Björk oss om att vi inte bör reducera ekoturismens paradox till en dikotomisk skiljelinje mellan ekologiskt bevarande och ekonomisk utveckling. Den fina linjen mellan positiv och negativ påverkan, anser han, är avhängig hur förhållandet mellan utveckling och bevarande balanseras, snarare än att vara en fråga om antingen/eller (Björk 2007: 39).

2.4 Ekoturism – reklamslogan eller mer?

Sharpley hävdar att begrepp som 'hållbar turismutveckling' lätt kan utnyttjas som förkläde för gammal vanlig turism (Sharpley 2002a: 325), och tillsammans med Southgate påpekar han att retoriska åtaganden om miljöbevarande och hållbarhet kan ses som en grön ompaketering av den gamla vanliga *business-as-usual*-exploateringen av människor och resurser (Southgate och Sharpley 2002: 253). Honey påpekar att ekoturismen ofta beskrivs med slagkraftiga fraser i stil med "*taking only photos, leaving only footprints*", samtidigt som den i praktiken ofta inte

innebär mer än ytliga förändringar i konventionella paketresor (Honey 1999: 48). Telfer understryker att ekoturismbegreppet otvivelaktligen har utnyttjats som tomt marknadsföringsknep (Telfer 2002: 75), och Stronza noterar risken för att ekoturismens retorik blir en täckmantel för *business-as-usual* (Stronza 2001: 275). Russell och Wallace anser att termen ekoturism bör ifrågasättas. De menar att begreppet alltför ofta görs till ett trendigt allomfattande ord som appliceras på all turism relaterad till natur, och samtidigt till ett marknadsföringsknep som döljer oansvariga, oetiska och icke-hållbara praktiker (Russell och Wallace 2004: 1f; se också Russell 2007: 226; Higham 2007: 2). Att miljömässigt destruktiva praktiker döljs under en täckmantel av ekoturism, menar Russell, är en dokumenterad verklighet idag (Russell 2007: 228). Higham framhåller att den omfattning i vilken ekoturismen uppfyller sina höga ambitioner är föremål för livlig debatt (Higham 2007a: 3; se också Higham 2007b: 429f). Cater poängterar att ekoturismen har problem med att hålla vad den lovar, inte bara i fråga om miljöbevarande, utan också i termer av möjligheter till lokal försörjning och andra fördelar för lokala befolkningar (Cater: 55). Honey ger ett spektakulärt exempel på ett ekoturismprojekt i Sydafrika som avslöjades basera lön och behandling på apartheidmodellens särskiljande mellan svarta och vita (Honey 1999: 378f). All ekoturism är förstås inte humbug i samma extrema grad som Honeys exempel, men det påminner med önskvärd tydlighet om att det inte bara är naturen, eller miljön, som måste visas hänsyn när ekoturismens idéer ska omsättas i praktiken. När idealet ekoturism ges konkret form, så sker det med nödvändighet i kontexter som också inbegriper ekonomiska, sociala, kulturella, politiska, och andra faktorer.

I strävan mot en etisk ekoturism, som kan och bör fungera som modell för andra former av turism, så måste vi, enligt Nowaczek och hennes kollegor, upprätta starkare kopplingar mellan teori och praktik (Nowaczek et al. 2007: 152). Kritisk granskning av innebörden hos, och filosofiska förståelser av, konceptet ekoturism, hävdar Russell, är ett användbart korrektiv till oreflekterad forskning och praktik (Russell 2007: 227). Enligt West och Carrier kan ekoturism förstås som ett institutionellt uttryck för specifika senkapitalistiska värdesystem i ett specifikt politiskt och ekonomiskt klimat. Detta förhållningssätt, hävdar de, placerar ekoturismen i dess större sammanhang, vilket uppmuntrar till reflektion kring relationen mellan ekoturismens retorik, ekoturisters värderingar, och de sätt på vilka dessa tar sig uttryck i konkreta ekoturismprojekt. De anser att ekoturism kan ses som en form av maktutövning, kapabel att forma naturen och människorna som lever i den, på sätt som står i strid med vissa av de värderingar som ekoturismen förväntas uttrycka, och att marknadsanpassningen till

ekoturisters önsknings omformar den naturliga och sociala världen i överensstämmelse med västerländska modeller av natur och samhälle. Ekoturism, hävdar West och Carrier, tenderar att sprida och stärka kapitalistiska marknadssystem, i stället för att erbjuda alternativ till dessa system. De hämtar exempel från en fallstudie utförd i Papua Nya Guineas högländer för att visa hur institutionella påtryckningar till ekoturismens favör fick lokalbefolkningen att överge sådana lokala värderingar och processer som ekoturismen förväntas hylla, för att ersätta dessa med kapitalismens kommersiella värdesystem. I detta nyliberala klimat, med minskat statligt inflytande och andra liberaliseringar, menar West och Carrier, blir utländska ekoturister och företag viktigare för dem som utformar ekoturismen på plats, på så vis att strategier för bevarande påverkas, exempelvis genom att miljöns värde underordnas när den ekoturistiska produkten ska säljas in hos kapitalstarka konsumenter (West och Carrier 2004: 483-487).

Enligt Cater kan den kommodifiering av naturmässiga och kulturella resurser som ekoturismen innebär ses som en typ av ekoimperialism eller ekokolonialistisk expropriation. Bakom hållbarhets-, utvecklings-, och bevaranderetoriken, framhåller hon, döljer sig en fundamental sanning: precis som dagbrytning, boskapshållning, och andra västerländska strategier för ekonomisk utveckling, så definierar ekoturism naturen som en produkt som kan köpas och säljas på den globala marknadsplatsen (Cater 2007: 61f). Nowaczek, Moran-Cahusac och Fennell argumenterar för att ekoturismens etik inte längre kan låtsas verka genom den globala marknadsekonomins etiska ramverk och rådande politiska strukturer (Nowaczek et al. 2007: 137). De anser att ekoturismen i nuläget inte leder till några omvälvningar alls, utan opererar utifrån det amoraliska marknadssystemets rådande normer (ibid.: 146). Denna form av turism, menar de tre författarna, har potential att förstöra vad den skapats för att skydda, och de poängterar att det är hur vi hanterar dessa kritiska problem idag som avgör möjligheterna för en fungerande och etisk ekoturism i framtiden (ibid.: 137f).

Ekoturismens övergripande kontext, fastslår West och Carrier, är en fusion av nyliberalism, dominerande föreställningar om 'natur', och de organisationer och människor som tar ekoturism till olika platser över världen. Denna kontext tenderar, enligt West och Carrier, att underordna sådan miljöhänsyn och respekt för lokala samhällen som ekoturismen anses främja. Detta, understryker de, kan dock manifesteras olika på olika platser (West och Carrier 2004: 491). Ett sätt på vilket det kan ske, är genom det som, inom utvecklingsjargong och nationalekonomiskt orienterad turismforskning, brukar kallas *leakage* (Russell och Wallace 2004: 2).

Ekonomiskt *leakage* kan exempelvis vara att turistisk infrastruktur som hotell eller fartyg ägs av företag utan lokal förankring, så att den ekonomiska vinsten hamnar någon annanstans än där själva turismen tar plats (se t.ex. Honey 1999: 39). Russell menar att *leakage* är ett grundläggande problem för all storskalig turism (Russell 2007: 227), och enligt Världsbanken läcker femtiofem procent av alla turistdollar ut ur utvecklingsländerna via utländskt ägda researrangörer, flygbolag, och hotell, och genom att lokala aktörer betalar för importerad mat, dryck, och liknande. Andra studier uppskattar denna siffra till ungefär nittio procent. Honey refererar till en studie som visar hur endast tio procent av varje spenderad turistdollar stannar i Nepals Annapurnaregion, länge känd som en av världens främsta destinationer för natur- och äventyrsturism. Ekoturism, menar Honey, har ofta lyfts fram som en form av turism som, förutom att bevara naturen och ta social hänsyn, utlovar en större andel av vinsten till de länder där turismen praktiseras. Dock, påpekar hon, så är ekonomisk globalisering, frihandel och privatisering starka motkrafter till ekoturismens filosofi och löften. Under 1990-talets början var Costa Rica den största ekoturismdestinationen för resenärer från USA. Hälften av alla genererade turistdollar, noterar Honey, lämnade emellertid aldrig USA för Costa Rica, och enligt USAID hamnade bara en femtedel i den lokala ekonomin (Honey 1999: 88f). I Kenya, som också är en populär destination för ekoturism och liknande naturrelaterad turism, har uppskattningar visat att bara mellan två och fem procent av den totala turisminkomsten sipprar ner till befolkningen på gräsrotsnivå, i form av lågavlönade, ofta serviceinriktade, arbeten, och genom försäljning av souvenirer och jordbruksprodukter (Akama 2004: 149). Holloway och Taylor pekar ut några huvudsakliga orsaker till *leakage* och nämner bland annat kostnader för importerat gods, importkostnader relaterade till utveckling av turistisk infrastruktur, kostnader för *franchise* och liknande avgifter, betalningar till utländska transport- och resebolag, och kostnader för reklam i andra länder (Holloway och Taylor 2006: 105). Timothy poängterar att *leakage* också kan ske till lokala eliter (Timothy 2002: 163), och det är inte svårt att tänka sig hur ekoturism genom denna variant av *leakage* kan bidra till ökad splittring och ojämlikhet i lokalsamhället (se t.ex. Russell 2007: 242). Seriösa ekoturismprojekt bör sträva efter att förbättra villkoren för lokala befolkningar, och inte bara för lokala eliter (se t.ex. Zeppel 2007: 334).

Ansvarsfull ekoturism, menar Russell, ska ta hänsyn till de tre parterna miljö, turister och lokalbefolkning, på så sätt att biosfären gynnas, turisterna blir nöjda, och problemet med *leakage* minskar till förmån för lokalbefolkningen (Russell 2007: 230). Enligt Scheyvens kan lokalt deltagande i ekoturism ha en positiv inverkan på utvecklingen i ekonomiskt

marginaliserade regioner, genom att främja hållbar resursanvändning och ökad lokal kontroll över den lokala utvecklingen. Lokalsamhällen, menar Scheyvens, är emellertid komplexa entiteter, och det kan därför vara svårt att i praktiken skapa en effektiv utveckling av dem. Samtidigt, påpekar hon, har ekoturism, tillsammans med omsorgsfull planering och djup förståelse av det ifrågavarande lokalsamhället, utifrån forskning kring den aktuella befolkningens historia och kultur, potential att bli en väg mot rättvis och hållbar utveckling för marginaliserade människor i den så kallade tredje världen (Scheyvens 2007: 208f).

Enligt Higham framhåller ekoturismens kritiker bristen på sådan empirisk forskning som behövs för att avgöra huruvida ekoturismens ord överensstämmer med dess verklighet (Higham 2007a: 3f). Den förenklade bilden av ekoturism som en slags ”rökfri industri”, argumenterar Higham, måste överges till förmån för en mer kritisk och analytisk förståelse av ekoturism (Higham 2007b: 429). Honey hävdar att ekoturismen omges av frågeställningar som kräver djupare undersökning, mer rigorös analys, och mer noggrant teoretiskt arbete (Honey 1999: 83f). Samtidigt kan vi, tillsammans med Higham, fråga oss vilket av de två konkurrerande sätten att se på ekoturism som ska ges företräde – det enligt vilket ekoturism ses som ett harmlöst hopp om ekonomisk utveckling, eller det där ekoturism ses som en trojansk häst som kommer med problem. Svaret, menar Higham, varierar med största säkerhet från en kontext till en annan. Det är absurt, anser han, att påstå att ekoturism är en självklar ledstjärna för hållbar turismutveckling. Ekoturism, poängterar han, är ett unikt och komplext turismfenomen. En genomgripande utvärdering, med adekvat förståelse av den mångfald av invecklade frågor som är kopplade till detta fenomen, hävdar Higham, är i nuläget blott ett pågående arbete (Higham 2007b: 432f). Föreliggande etnografiska studie av Trancosos turistiska värld är mitt blygsamma bidrag till denna större undersökning av ekoturism. I detta bidrag ser jag till Trancosos turism som specifik kontext, men kopplar också den lokala turismen till större sammanhang. Jag strävar också efter att gå bortom reduktionistiska sätt att se på ekoturism enkom i termer av miljöbevarande, och inkludera sociala och ekonomiska aspekter i min redogörelse.

3. ...eller grön ompaketering?

Denna etnografi syftar till att ge en djup förståelse av byn Trancoso som plats och social värld, och utreda utsikterna för ekoturism som hållbar turismutveckling i byn. Inledningsvis placeras Trancoso i ett historiskt sammanhang.

3.1 Trancosos historia

Trancoso ligger i en del av södra Bahia som kallas *Costa do Descobrimento*, 'Upptäckstens kust'. Denna benämning anspelar på européernas så kallade upptäckt av Brasilien, då de under ledning av Pedro Álvares Cabral, den 22 april 1500, landstiger i närheten av Porto Seguro (Vidal 2005a: 3). Nästan hundra år senare, närmare bestämt år 1585, grundar en grupp jesuitmissionärer ett *aldeamento* på den mark som idag är Trancosos centrala torg.³ Ett *aldeamento* är en bosättning med ursprungsbefolkning under ledning av missionärer, och just denna döps till *Aldeia de São João*. Så småningom växer bosättningen till en liten by och år 1759 ändras namnet till Villa Trancoso (Silveira 2003: 12). För en tid är Trancoso den viktigaste och mäktigaste orten längs Upptäckstens kust, men när den portugisiska kolonialmakten ska implementera sitt civila system i området utses Porto Seguro till regionens administrativa huvudort. Jesuiternas *aldeamento* upplöses och Trancoso förlorar sin makt (ibid.: 106). Följande period blir en tid av isolering. Utan jesuiter, och med kolonialmaktens administration baserad i Porto Seguro, faller den lilla byn i glömska. Mitt i den täta regnskogen, och utan någon riktigt bra hamn, ligger den lilla byn isolerad och skyddad från omvärlden (ibid.: 71).

Ibland har Trancoso emellertid oönskade besök av kringresande gäng som av lokalinvånarna kallas *ciganos*, 'zigenare', eller *biribandos*. Dessa *biribandos* ställer till problem för Trancosos invånare. En del stjälar och andra slåss med kniv (Silveira 2003: 131, se också ibid. 2). När de första resenärerna som söker sig bort från storstädernas stress börjar dyka upp i Trancoso, i början av 1970-talet, är byborna därför lagom misstänksamma. Inledningsvis är Trancosos invånare mycket skeptiska mot nykomlingarna som kommer med underliga kläder och vildvuxet hår. Lokalbefolkningen oroas till en början av att de nya besökarna verkar

³ På ett annat ställe i samma verk anges året för bosättningens grundande till 1586 (Silveira 2003: 70).

subversiva och därför skulle kunna skapa problem i förhållande till militärdiktaturen. De nyanlända besökarna visar sig dock vara fredliga missionärer för tidens budskap om *peace, love & understanding*, och Trancosos invånare öppnar snart sina dörrar för dessa alternativa *biribandos* av hippietyp (Silveira 2003: 132f).

Den Trancosobaserade antropologen Silveira berättar, i sin doktorsavhandling med det långa och talande namnet *Herdeiros da Terra: Memória, alteridades e comunidade – o encontro entre nativos e biribandos dos anos 70 em Trancoso, Sul da Bahia*, eller på svenska 'Jordens arvtagare: Minnen, förändringar och gemenskap – 70-talets möte mellan *nativos* och *biribandos* i Trancoso, södra Bahia', att de första hippieresenärerna som kommer ritat en karta och skickar till världen utanför, så att andra kan hitta till Trancoso (Silveira 2003: 3). En del av de tidiga besökarna stannar kvar för att bo i Trancoso (se t.ex. *ibid.*:132f), drivna av en önskan att byta vardagslivet i staden mot en lantlig gemenskap i harmoni med naturen (*ibid.*: 55). Jag hör flera av de *biribandos* som bott i byn sedan 1970-talet berätta att deras resa till Trancoso också var en resa bort från någonting; en flykt från storstadens stress, smuts, kriminalitet och våld. En av Silveiras informanter berättar att hon kom till Trancoso 1980, för ett liv utan nycklar, utan scheman, utan staket, utan post och utan telefon (*ibid.*: 55f). Med tiden, konstaterar Silveira, kom 1970-talets anspråkslösa hippies att följas av fler och mer välbärgade turister på flykt från den urbana världens hets (*ibid.*: 3, 132).

Från början används termen *biribandos* för att beteckna allsköns stökiga besökare utifrån, men med tiden blir ordet en beteckning för de nybyggare som kommer till Trancoso från brasilianska metropoler som São Paulo och Rio de Janeiro, och från andra länder, under 1970-talet. De som flyttar till Trancoso efter 1970-talets första nybyggerivåg hamnar också, grovt räknat, i kategorin *biribandos*. För att förfina kategoriseringen kan vi emellertid, i linje med Trancosobornas egen terminologi, skilja mellan *os biribandos*, alltså de nybyggare som i egenskap av hippieresenärer anlände under 1970-talet och skämtsamt kom att kallas *biribandos* av dem som då bodde i Trancoso, och *os biribandos novos*, 'de nya *biribandos*', alltså de nybyggare som kommit efter 1970-talets slut. Då jag ospecificerat refererar till *biribandos* syftar jag på den övergripande kategori av nybyggare som inbegriper både *os biribandos* och *os biribandos novos*, och när jag syftar på en särskild av de två underkategorierna låter jag det framgå tydligt. Vad gäller kategorin *nativos* så får den inte sammanblandas med den så kallade ursprungsbefolkning som ofta benämns *nativos* i Brasilien och 'indianer' i Sverige. Ordet *nativos* motsvarar visserligen generellt svenskans

'infödingar', men ska här förstås som en social kategori som inordnar dem som vid tiden för de första hippieresenärernas ankomst utgjorde Trancosos lokalbefolkning, inklusive dessa bybors ättlingar. Kategorierna *os biribandos*, *os biribandos novos*, och *os nativos* ska inte utläsas som namn på homogena och/eller totalt åtskilda grupper, men både bybornas kategorisering och Trancosos etnografiska verklighet, som den uppenbarar sig för mig, stöder en analytisk separation av dessa tre kategorier.

Efter att Trancoso förlorat rollen som regionens viktigaste ort till Porto Seguro lever Trancosoborna i stort sett isolerade från omvärlden, ända tills de första hippieresenärerna börjar dyka upp under 1970-talets första år. Det är svårt att ta sig till Trancoso på den här tiden. En *biribanda* från Spanien berättar för mig att den enda riktiga landväg till Porto Seguro som finns när hon kommer till Trancoso, så sent som 1978, är en handhuggen djungelstig. Visserligen kan man ta sig fram genom att promenera längs stranden, men med jämna mellanrum fylls stranden av tidvatten, och vid dåligt väder är det helt omöjligt att ta sig fram den vägen (se t.ex. Silveira 2003: 2). Fortfarande under 1970-talet är Trancosos huvudsakliga kanal för nyheter och gods från världen utanför ett fartyg som lägger till vid stranden en gång i månaden, på väg till och från delstatshuvudstaden Salvador da Bahia (ibid.).

När 1970-talets *biribandos* kommer till Trancoso är det inte mycket kvar av det gamla inflytelserika Villa Trancoso. På 1960-talet har byn hundratjugotvå invånare. En av Silveiras informanter berättar om hur hon kommer till Trancoso 1973 och då kan räkna till omkring fyrtio hus i hela byn. Hon berättar också att alla trädgårdar är gemensamma och saknar inhägnader (ibid.: 104). Vid den här tiden finns inget elektriskt ljus i Trancoso. I Porto Seguro finns en generator som stängs av klockan tio på kvällen (ibid.: 133), men sedan är det mörkt i hela regionen. Någon pengaekonomi att tala om existerar inte heller när de första nybyggarna kommer till Trancoso. En av Silveiras informanter, en *nativa*, berättar att byns ekonomi vid den tiden baseras på byteshandel: mjöl mot fisk, fisk mot salt, fotogen mot något annat, osv. En *biribando* berättar att anställningar och löner, vid tidpunkten för hans ankomst till Trancoso, inte existerar i byn. I stället byter byborna dagsverken med varandra. Han hävdar också att ingen betalar någon hyra och framhåller att alla *biribandos* till en början bor i lånade hus (ibid.: 49f).

Trots medvetna ansträngningar för att Trancosos hus ska stanna i händerna på byns *nativos* så säljs en stor del av husen ut till resenärer som kommer till byn under 1990-talet (Silveira 2003: 216). En av Silveiras informanter påpekar att byns hus och mark säljs lättvindigt och alldeles för billigt, och i det Trancoso som Silveira skriver om 2003 ägs bara en fjärdedel av byns ursprungliga hus av byns *nativos* (ibid.: 222). Enligt min erfarenhet är det emellertid inte bara 1990-talets *biribandos* som köpt Trancoso. 1970-talets nybyggare har sedermera kommit att köpa en stor del av byn, även om de inledningsvis bor i lånade hus.

Som vi ser är Trancoso väldigt isolerat från omvärlden långt in på 1970-talet. Kanske är det förklaringen till hur den atlantiska regnskogen i området kan vara så ovanligt välbevarad. Från början täcker denna regnskog stora delar av Brasiliens kust (Kjörling 2004: 19), närmare bestämt en miljon kvadratkilometer av landets yta (Vidal 2005b: 2), men århundraden av kolonisation har gått hårt åt naturen. När de tidiga portugisiska kolonistörerna inte hittar det guld de drömmer om börjar de i stället hugga ned regnskogen för att kunna odla sockerrör (Kjörling 2004: 19). Sedermera har regnskogen skövats för att ge plats åt allt från kaffe och kakao till bananer och kokos, och av den ursprungliga storleken på Brasiliens atlantiska regnskog återstår bara sju procent (Vidal 2005b: 2). Den massiva avverkningen av den atlantiska skogen är ett av Brasiliens mindre kända miljöproblem och bör inte förväxlas med den mer debatterade skogsavverkningen i Amazonas. Avverkningen längs kusten pågår fortfarande med en hastighet av en fotbollsplan var fjärde timme, trots att den känsliga atlantiska regnskogen är ett av världens mest artrika områden (Kjörling 2004: 80), och trots att mängder av miljöskyddsområden upprättats. I detta perspektiv är det lätt att förstå vad Silveira menar med att kolonistörernas lathet och brist på handlingskraft bidragit till bevarandet av den atlantiska regnskogen runt Trancoso (Silveira 2003: 105). Om de lokala kolonialherrarna bara hade orkat, så skulle de ha kunnat göra goda vinster på att avverka skogen i området. I stället står regnskogen i det närmaste intakt när hippieresenärerna börjar anlända i början av 1970-talet. Ungefär tjugo år senare etableras miljöskyddsområdet *Área de Proteção Ambiental Trancoso/Caraíva*, för att skydda ett känsligt område om 31900 hektar, beläget mellan Trancosofloden och Caraívafloden (Vidal 2005b: 2f). Upprättandet av detta skyddsområde speglar, som jag ser det, både tidens transnationella miljöskyddsdiskurser och ett med turismen bifogat behov av att skydda Trancosoregionens unika och ovanligt orörda regnskogsmiljö.

3.2 En dubbelsidig diskurs

När hon ska berätta för mig hur det var att komma från Spanien till Trancoso 1978 ställer sig den medelålders kvinnan upp vid bordet, gör korstecken, och tackar Gud för att hon fått se traktens natur i orört tillstånd. Hon understryker att hon växt upp på en underbart vacker spansk ö – ”jag bodde redan i paradiset” - men att Trancosos skönhet var något som överträffade allt, med dess ogenomträngliga regnskog och öde stränder. Nu, hävdar den spanska kvinnan, har en hel del av den då orörda skogen förstörts. Retoriskt frågar hon mig om jag sett papayaplantagen längs vägen mellan Trancoso och grannbyn Arraial d’Ajuda. Jag svarar ja, och får snabbt veta att där plantagen anlagts växte tidigare orörd regnskog. Kvinnan argumenterar för att skogsavverkningen beror på turismen, eftersom frukten är ämnad att tillfredställa behov sprungna ur den både tillfälliga och varaktiga befolkningsökning som är kopplad till turismen. Att denna kvinna kritiserar samma turismutveckling som hon själv är en aktiv agent i – först genom att anlända med den tidiga transnationella turismen under 1970-talet, och sedan genom att verka som hotellägare i trakten – speglar inte bara en personlig ambivalens hos henne, utan också en paradoxal spänning som ofta tränger fram när jag pratar med Trancosos invånare om turism, nämligen den mellan möjligheten till ekonomisk vinning och risken för miljöförstöring.

Föreställningen om turismen som ett miljöhot avspeglas på många sätt i Trancosos vardagliga samtal. Det är uppenbarligen inte bara kvinnan från Spanien som har noterat vad som händer med Trancosos natur. Ofta pratas det spontant, både bland *nativos* och *biribandos*, om hur regnskogen huggs ner för att lämna plats åt odlingar, hotell, och annat, och om risken för att kustens känsliga korallrev ska dö om turismen växer. På flera dykcentra i Porto Seguro, några mil norr om Trancoso, har jag sett bilder av turister som klampar runt på korallrev som om det vore deras vardagsrumsgolv. Holloway och Taylor påpekar hur lätt det är att skada ett levande korallrev (Holloway och Taylor 2006: 148) och jag förstår att Trancosos befolkning är rädda för vad som ska hända med revet om trycket från turismen ökar. En av Silveiras informanter menar att det knappt finns några krabbor kvar i Trancoso för att alla mangroveträsk rivits ner (Silveira 2003: 63), och även om avsaknaden av krabbor, enligt min empiriska erfarenhet, är en kraftig överdrift, så står det helt klart att diskursens miljöhot motsvaras av ett reellt hot mot Trancosos ekosystem. I den lokala miljöorganisationens nyhetsblad läser jag en notis om hur södra Bahias regnskogsträd förvandlas till souvenirer. Texten ackompanjeras av en visuell jämförelse där en bild som visar levande regnskog ställs mot en bild som mest påminner om

ett kalhygge (Vidal 2005b: 2). Jag tänker att föreställningen om turism som miljöhot knappast kan uttryckas mer konkret, varken av miljöorganisationen eller av turismen själv.

På samma gång som diskursen om turism som hot tar stor plats i Trancosos lokala samtal, så pratar byborna ofta om de möjligheter att tjäna pengar som de ser i turismen. En av de *nativas* som kommer till tals i Silveiras avhandling hävdar att Trancoso förändrats mycket, men att utvecklingen är oundviklig. Hon menar att det är bättre att försöka dra fördel av turism och annan utveckling, och själv tjäna sig en slant, än att förlora allt till dem som kommer med pengar (Silveira 2003: 222). Liknande synsätt möter jag ständigt i Trancoso, exempelvis hos glass- och kokosförsäljarna som längtar till högsäsongen runt jul när de kan dubbla priset på de svalkande produkterna, och hos alla som hyr ut, och drömmer om att hyra ut, sina bostäder eller *pousadas*, 'gästhus', dyrt i veckorna kring jul och nyår. Många lokalinvånare talar om turismen som en oundviklighet, och betonar nödvändigheten av att dra nytta av den när den ändå kommit för att stanna. Möjligheten att hyra ut bostäder för tusentals dollar över julhelgerna är givetvis lockande, precis som möjligheten att tjäna pengar på frukt, souvenirer, alkohol, droger, sex, och allt annat som turister köper. Kanske är alla dessa chanser till profit dessutom extra lockande i en by där man så sent som i början av 1970-talet knappt hade sett skymten av konsumtionssamhällets pengar.

I Trancoso pratar byborna alltså mycket om turism både som ett hot mot miljön och som en möjlighet att tjäna pengar. Det händer ofta att samma personer, vid skilda tillfällen eller på en och samma gång, framhåller båda dessa aspekter av turism. Enligt Jackson reflekterar sådana här motstridiga modeller kontrasterande sammanhang av social användning, snarare än något slags logisk förvirring hos befolkningen (Jackson 1996: 12). Generellt sett är Trancosos lokalinvånare rädda för vad som ska hända med miljön i området om turismen ökar i omfattning, samtidigt som de lockas att tjäna pengar på den. Särskiljs dessa teman analytiskt får vi två motstridiga diskurser i Trancoso, nämligen en där turismen utgör ett hot och en där turismen är en möjlighet. Jag är medveten om att jag reducerar totaliteten av byns alla röster till en spänning mellan två motstridiga diskurser, och detta reduktionistiska grepp bör inte tolkas som att Trancosos lokala samtal om turism saknar annat innehåll. En analytisk fokusering på spänningen mellan dessa två motstridiga diskurser underlättar emellertid förståelsen för hur byns lokalbefolkning ständigt förhandlar mellan turismen som hot och turismen som möjlighet. Alla diskursiva och verkliga möjligheter att tjäna pengar till trots, så kvarstår den obehagliga diskursen om turism som hot mot miljön. Detta resulterar ideligen i

en slags jämkning mellan de två motstridiga diskurserna. Oavsett om de väljer att tolka turismen som påtvingad eller som en möjlighet hos en oundviklig utveckling, så måste Trancosos invånare ställa turismens ekonomiska potential i relation till hotet mot miljön. De två motstridiga diskurserna kan ses som två paradoxala huvuddrag i en övergripande diskurs om turism, som spänner över hela Trancosos sociala spektrum. Som för att kunna jämkna den paradoxala spänningen i den övergripande diskursen, så talar många Trancosobor, inklusive både *biribandos* och *nativos*, om *ecoturismo* som lösningen på hur man ska kunna komma åt turismens vinster i pengar och samtidigt undvika förluster i miljöskador. De två motstridiga diskurslinjerna syntetiseras i ett stort lokalt intresse för vad som på svenska benämns som ekoturism. Även utan hänsyn till sanningshalten i den övergripande diskursens motstridiga huvudlinjer, så kan det stora intresset för ekoturism i Trancoso tolkas som svar på den diskursiva spänningen mellan turismen som hot och turismen som möjlighet.

Sedan maj 2005 finns en lokal organisation som arbetar ideellt för bevarande av den atlantiska regnskogen i regionen. Denna ”ekonomiskt och politiskt oberoende” organisation kallas *Instituto Sul da Bahia*, ’Institutet södra Bahia’, och som namnet antyder är verksamheten orienterad mot hela södra Bahia, där Trancoso slåss om uppmärksamheten med byar och mindre städer som närliggande Porto Seguro, Arraial d’Ajuda, och Caraíva, och mer avlägsna Itacaré, Barra Grande, och Boipeba. En titt i organisationens publikationer visar dock att organisationen ser problematiken i Trancosoregionen som en huvudfråga. Enligt organisationens nyhetsblad har *Instituto Sul da Bahia* som mål att utveckla, koordinera och verkställa projekt som anknyter till bevarande av regnskogen, till miljömedvetande och till resursanvändning. Organisationen har för avsikt att arbeta för utveckling av turistiska aktiviteter i en anda av socialt ansvar, och den ska verka för hållbar utveckling i regionen. *Instituto Sul da Bahia* lyfter tydligt fram *ecoturismo* som alternativ för att bevara miljön och befärma lokalbefolkningens välbefinnande. Emellertid fokuserar organisationens information närmast uteslutande på miljöfrågor, trots den explicita ambitionen att verka för en turism som också är socialt hållbar (Vidal 2005a: 1f).

3.3 Inte bara en miljöfråga

Att Brasiliens miljö förstörs i jakten på rikedomar har varit praxis sedan landet en gång erövrades för att överföra rikedomar till kolonialmakten Portugal. När Brasilien blev

självtändigt tog den brasilianska jordägarelite över det koloniala uppdraget att exploatera människor och natur (Kjörling 2004: 25f). Under landets femhundraåriga historia har miljön i Brasilien förstörts i samma takt som guld, diamanter, gummi, socker, kaffe, kakao, kokain, och annat gjort exploatörerna rika. I nutidens turistiska Brasilien är råvaran en på ytan orörd natur. Brasilianska och andra turister vill koppla av på vackra stränder med den jungfruliga regnskogen som inramning. En av Silveiras informanter berättar att det kändes som om hon kommit till paradiset när hon anlände till Trancoso för första gången (Silveira 2003: 136). En annan informant berättar att han lockades till Trancoso för att en vän skrev till honom att ”*só Cabral tinha passado*”, att bara Cabral hade varit där, och att platsen sedan glömts bort (ibid.: 4). Kolonialtidens benämning *Costa do Descobrimento* har idag förvandlats till en turistisk slogan med paradiskänsla (se t.ex. Vidal 2005a: 3), men samtidigt som reklamen frestar med orörd natur och ödsliga stränder hotas områdets miljö av turismens exploatering. Enligt Holloway och Taylor så finns det gränser för hur mycket ett turistmål kan exploateras av turismen innan platsen förlorar sin attraktionskraft (Holloway och Taylor 2006:146). De påpekar att turisterna kan vara snabba att söka sig vidare om de scenerier och den natur som lockar dem förstörs (ibid.: 142; se också Sharpley och Southgate 2002: 241). *Instituto Sul da Bahia* poängterar också att turister som söker naturområden och orörda stränder inte kommer att återvända om de inte finner vad de söker på det ställe de besöker (Vidal 2005a: 2; Vidal 2005b: 1). Det föreligger här en uppenbar risk att turismen förstör miljön, och sedan drar vidare utan att ha bidragit med särskilt mycket till lokalsamhället. En stor del av lokalbefolkningen riskerar att i slutändan stå där med de mer eller mindre allvarliga skadorna på miljön som enda souvenir. Detta resonemang påminner om att turismens problem har fler dimensioner än de miljömässiga. Turismen är ett socialt, lika mycket som ett miljörelaterat, fenomen. Turismens problem och möjligheter måste utforskas med ett perspektiv som inkluderar dess sociala dimensioner, och inte reducerar allt till en fråga om miljö och ekologi. Samtidigt som vi naturligtvis måste fråga oss om en given instans av turism verkligen lever upp till dess miljömässiga anspråk, så måste vi också noggrant undersöka den lokala sociala kontexten, och ta turismens sociala aspekter i beaktande, om vi vill förstå de problem och möjligheter som turismen implicerar.

3.4 Det sociala landskapet Trancoso 2005

Första kvällen i Trancoso sitter jag med min familj på vad jag uppfattar som byns huvudtorg, kort och gott kallat *o quadrado*, 'kvadraten'. Guideböcker och resemagasin har målat upp bilden av ett bilfritt och ovanligt charmigt torg, med pittoreska hus, vacker vy, och fantastisk atmosfär, och jag kan inte låta bli att känna mig besviken när jag finner mig på ett torg som liknar vilket torg som helst i vilken brasiliansk småstad eller by som helst, med några slitna barer, en pizzeria, ett ambuleringsspritsstånd, och ett lite berusat par som dansar på en uteservering, tätt omslingrade till skråniga men romantiska radiotoner. Bilfritt är det inte heller. Jag har inget emot de här torgen, egentligen, men det här motsvarar inte alls de förväntningar jag byggt upp utifrån den turistiska framställningen av Trancoso och *o quadrado* (se t.ex. Roriz 2001: 32f; Rodrigues 2005: 58; St. Louis 2008: 487f). Jag diskuterar saken med min fru, och vi försöker intala oss att känslan av besvikelse nog bara är resultatet av en lång och jobbig resa, först med flyg och sedan med buss. En stor lättnad infinner sig dagen efter, då vi får veta att vi kvällen innan hamnat på "bybornas torg", *Praça da Independência* eller 'Självständighetens torg', och inte på *o quadrado*. Till slut hittar vi till det rätta torget, och atmosfären visar sig vara precis så magisk som utlovats. Utan att just då reflektera över varför *o quadrado* inte längre är "bybornas torg" låter vi det turistiska paradiset omfamna och förföra oss.

Förutom att den här inledande händelsen säger en del om hur avgörande den turistiska föreställningen kan vara för upplevelsen av en plats, så är det intressant att vår första kväll på "fel" torg relaterar till vad jag sedermera kom att uppfatta som en segregeringsprocess, i vilken de två övergripande kategorierna *nativos* och *biribandos* tilldelas åtskilda platser i och omkring Trancoso. Ett tydligt exemplet på den här segregationen är just detta att de mindre bemedlade byborna, huvudsakligen *nativos*, är hänvisade till sitt lilla och förhållandevis trista bytorg, medan de med mer pengar, företrädesvis *biribandos* av olika slag, kan roa sig på de tjusiga och dyra restauranger och barer som ligger vid *o quadrado*. Naturligtvis är det inte så att *biribandos* aldrig rör sig vid *a praçinha*, lilltorget, som "bybornas torg", med det officiella och pompösa namnet *Praça da Independência*, kallas i folkmun. Det är inte heller så att *nativos* aldrig befinner sig på *o quadrado*. Segregeringsprocessen är inte total och determinerande, och det händer exempelvis att *biribandos* rör sig utanför sina egna områden för att handla marijuana eller för att delta i afrobrasilianska ritualer. Tendensen till uppdelning, vill jag hävda, är dock tillräckligt kraftig och konsistent för att Trancosos sociala

värld kan förstås i termer av segregering.

Trancosos lokalbefolkning, om ungefär sextusen bofasta invånare (St. Louis 2008: 487), kan delas in i två huvudgrupper, *biribandos* och *nativos*. Generellt är *biribandos* rikare än *nativos*. *Biribandos* bor vanligtvis enkelt men idylliskt vid *o quadrado*, i något av Trancosos fashionabla bostadsområden, eller längs *Rua dos Macacos*, apornas gata, ett vackert stråk genom överväldigande regnskogsmiljöer. De driver inte sällan någon rörelse relaterad till turism, som exempelvis en *pousada*, ett Internetcafé, eller en biluthyrningsfirma. De *biribandos* som har mest inflytande och pengar är de som kom tidigt och snabbt blev, eller kanske köpte, en del av Trancoso. Men även en del mer nyanlända *biribandos* från brasilianska storstäder och andra länder har lyckats skaffa sig visst inflytande och ekonomisk ställning i Trancoso, exempelvis som butiksinnehavare och Internetcaféägare. De flesta *nativos* bor i den typ av område som i Brasilien kallas *favelas*. Namnet *favela* betyder 'lykta', och ursprungligen syftade termen exklusivt på de illegala bosättningar vars tjuvknopplade lampor, likt hundratusentals lyktor, lyser upp Rio de Janeiros branta kullar. Nu används begreppet för liknande fattiga områden över hela landet, vare sig de uppförts illegalt eller på ofruktbar mark som staten upplåtit. Att paradiset Trancoso kantas av *favelas* med levnadsförhållanden liknande dem i Rio förvånar nog till och med turister som besökt byn, eftersom dessa områden ligger lite avsides från de vägar som leder ut ur Trancoso och sedan ansluter till den stora BR 101:an som löper längs hela den brasilianska östkusten. Inte heller från *o quadrado* syns de för *favelas* typiska tegelfasaderna, och från byns vackra och mestadels orörda stränder syns främst turkost vatten, rosa sandstensklippor, och orörd regnskog. De flesta turister tycks komma och fara igen, utan att någonsin förstå att i utkanten av den pittoreska lilla byn lever flera tusen människor i områden som har mer gemensamt med Rio de Janeiros och São Paulos ghetton, än med orörda paradiser och turistiska drömmar. Alla invånare i Trancosos *favelas* är inte *nativos*, i strikt mening, men de flesta kommer från trakten runt byn. Exempel på vanliga yrken bland dessa invånare är hantverkare, byggarbetare, butiksbiträde, gatu- och torgförsäljare. En del äger mindre rörelser som enkla restauranger, kiosker och barer, men merparten av dem kan betecknas som lågavlönade arbetare.

Av de två huvudgrupperna kan *biribandos* identifieras som vinnare i dagens Trancoso. De *biribandos* som kom tidigt till Trancoso har varit med och skapat turismutvecklingen i byn, i linje med egna ekonomiska intressen, och idag äger de mark, hotell, restauranger och annat

man behöver för att kunna tjäna ordentliga pengar på turismen. De bor flott och har sina barn i privatskola vid *Rua dos Macacos*, och de roar sig kungligt på ett fyrkantigt men atmosfäriskt torg, som fram till 1970-talet var hela Trancoso, och således alla *nativos*, tidigare bostadsområde. De *biribandos* som kommit senare har generellt sett mindre makt och pengar än de tidiga, men i jämförelse med ghettofierade *nativos* framstår även de nya *biribandos* som vinnare. I de fattiga områdena går barnen i undermåliga allmänna skolor, och ser vi detta i ett större sammanhang av diskriminering, där bara de med föräldrar som har råd att betala för privat grundskola får tillräcklig kompetens för att komma in och klara sig på de formellt sett allmänna och retoriskt icke-diskriminerande universiteten, inser vi att de bybor som kommer att utbilda sig och ta dominant positioner inom den lokala turismnäringen sannolikt inte är barnen till *os nativos*. Många i Trancosos *favelas* vill tjäna pengar på turismen, men utan kompetens begränsas karriärmöjligheterna inom turismsektorn till lågavlönade jobb, drogförsäljning, och prostitution.

I de fattiga områdena dör barnen av den rasande denguefebern, eftersom deras allmäntillstånd redan är dåligt till följd av undernäring, och för att deras föräldrar inte har råd att förvara sitt vatten på ett sätt som förhindrar att de smittobärande myggorna kan föröka sig. I de rika områdena lever barnen ungefär som om de vore turister. De är rädda för dengue, men de förlitar sig på pengar och ett starkt immunförsvar. Regnskogen är full av näringsriktig kost och naturliga mediciner, men sedan de första turisterna, 1970-talets *biribandos*, kom och sådde pengaekonomins första frön i Trancoso, har marknadens mekanismer tagit kontroll över området. Regnskogens frukter säljs dyrt i *supermercados*, och växter som tidigare var allmän egendom säljs nu till rika bybor och turister, i Trancosos lokala hälsokostbutik, med filialer i flera byar runt om i trakten. Idag kan bara de som har råd njuta ordentligt av det naturen har att erbjuda, och de som har råd är huvudsakligen *biribandos* och turister, inklusive både de harmoniska hippieturister som först kom med pengaekonomin, och nutidens lika harmoniska ekoturister. *Os nativos* får nöja sig med att handla det allra nödvändigaste i livsmedelsbutiker och hälsokostbutiken – butiker som alla ägs av *biribandos*. Jag tvingas beskåda en makaber konsekvens av segregeringen när flera av ghattots barn dör av dengue, en sjukdom som barnen till *biribandos* vanligen inte dör av, eftersom deras föräldrar, som oftast på ett eller annat sätt tjänar pengar på turismen, har råd att köpa de livsmedel som behövs för att hålla sig stark inför en epidemi och under en eventuell sjukdomsperiod.

I början av fältarbetet får jag intrycket att *nativos* och *biribandos* lever i harmoni. Det tar ett tag innan jag inser att den turistiska bilden av harmoniska Trancoso (se t.ex. Jorge de Oliveira 2005: 22) är just en turistisk bild. Tidigt under fältarbetet köper jag en icke-akademisk bok som Silveira varit med och skrivit (Agostinho et al. 2004). I denna bok framställs Trancoso som en plats där *nativos* och *biribandos* lever tillsammans i en avslappnad atmosfär av harmonisk samexistens. Inledningsvis faller jag för den här bilden, och njuter av att vara på en så harmonisk plats, men efter mer tid i fält och en fokuserad läsning av Silveiras akademiska avhandling inser jag att bilden i den icke-akademiska boken inte är mer äkta än någon annan förskönad turistisk bild av ett lokalsamhälle. Den icke-akademiska boken framstår då som en populariserad version av doktorsavhandlingen, kompletterad med tjugiga foton och vackra ord om gemenskap och samexistens, men rensad från den problematisering som avhandlingen erbjuder. Den icke-akademiska boken är avsedd att säljas till bybor och turister, och tydligen anser inte Silveira och hennes medförfattare, eller deras uppdragsgivare, att dessa konsumentgrupper behöver, eller vill, ta del av de spänningar och problem som kokar under samexistensens diskursiva yta. Behöver jag påpeka att Silveira själv är *biribanda*? Diskursen, eller myten, om samexistens tycks hållas vid liv främst av *biribandos*, och om det bara stannade vid att de använde denna myt för att rättfärdiga sin egen närvaro så vore det problematiskt nog. Men nu är det också så att myten, i samverkan med fokuseringen på natur, miljöskydd, och ekologi, motverkar ett nödvändigt iakttagande av sociala och socioekonomiska faktorer i relation till turismutvecklingen. Med andra ord, när turister och bybor låter sig förföras av myten om det harmoniska Trancoso, där allt är paradiskt, givet att man ser till att bevara den fantastiska naturen, så hamnar turismens sociala och socioekonomiska implikationer i skymundan. Under mitt etnografiska fältarbete har jag möjlighet att grundligt granska turismens Trancoso, med särskilt fokus på sociala och socioekonomiska faktorer. Denna erfarenhet vill jag nu förmedla i koncentrerad form, genom att väva samman ett antal situationer från fältet i ett sammanhängande resonemang.

3.5 Etnografisk illustration av turismens Trancoso

En dag kommer Mário, den nyanställda killen från en storstadsmetropol några timmar inåt i landet, på kant med en av de andra anställda. Mário, som är i tjugofemårsåldern, retar upp en av städerskorna genom att påstå att Trancoso är ett paradys, där ingen behöver gå hungrig. Allt börjar med att Mário dikotomiserar storstadens elände och Trancosos härlighet. Han hyllar

den blomstrande turismen och ekonomin i byn. Till slut tröttnar städerskan, en *nativa* i femtioårsåldern, som varit med och sett den så kallade världen komma till Trancoso, och antyder att inte alla är med och tjänar på turismen. Mário svarar att det är typiskt Trancosoborna att gå omkring och klaga, trots att det inte finns något att klaga på. I Trancoso, påstår han, finns äkta livskvalitet och ingen svälter. Städerskan avbryter lovsången genom att skratta sarkastiskt, ruska på huvudet, och syrligt deklarerar att hon kan ta med honom, på direkten, till folk som svälter i Trancosos *barrios*. Mário byter samtalsämne, och fortsätter att prata om något annat som har med turism att göra, utan att kommentera städerskans indirekta kritik av den turistiska bilden av Trancoso som problemfritt paradiset.

Att den nyanställda killen från storstaden för detta samtal från en fåtölj, där han avslappnat sitter och pratar med den europeiske antropologistudenten och dennes fru, samtidigt som städerskan diskar glaset som han och besökarna druckit ur, ger en extra smak av segregering, och den reflexiva och kritiske turisten eller antropologen kan också ana en flyktig doft av koloniala glansdagar. Även om Trancoso är lite av ett specialfall, där kontanter, kompetens och kontakter tycks spela större roll än etnicitet och ras, så är inte byn avskild från den större brasilianska kontexten av strukturell rasism (Bartholdson 1998; do Nascimento 1999), och de koloniala förfäderna torde vara stolta över att se den ljushyade, portugisättlingen från staden så skickligt ignorera den mörkhyade städerskans syrliga kritik. Den korta ordväxlingen mynnar inte ut i något explicit bråk, men städerskan tycks mer upprörd än vad hon ger uttryck för, och i efterhand kan jag se hur denna incident manifesterar spänningar som vanligen döljs under ytan av diskursen, eller myten, om harmonisk samexistens.

Ordagrant betyder *barrio* 'bostadsområde', men ofta används termen som en förskönande omskrivning för *favela* eller *gueto*. Jag börjar inse att Trancosos *barrios* egentligen är *favelas* efter bara några dagar i byn. En kväll bjuder kvinnan som äger vår *pousada* med oss till byns *Casa de Candomblé* för att delta i veckans mässa. *Candomblé* är en synkretistisk afrobrasiliansk religion, och ofta ligger den lokala samlingsplatsen i en fattigare del av staden. Så är också fallet i Trancoso, och under bilfärden dit åker vi genom bostadsområden som har mycket mer gemensamt med de brasilianska storstädernas tegelfärgade ghetton, än med atmosfären på *o quadrado*, eller med de undersköna, regnskogsinramade, stränder som turisterna kallar paradiset. När jag ser hur städerskan irriterar sig på den unga killens attityd har jag redan en viss förståelse för vad som gör henne så upprörd, eftersom jag vid det laget hunnit göra många bilfärder fram och tillbaka till *a Casa de Candomblé*, och till andra platser

utanför det lilla, osynligt men tydligt, avgränsade område kring *o quadrado* som turisterna vistas mest i.

Många, kanske de flesta, turister förblir omedvetna om att det finns *favelas* i Trancoso, eftersom de fattiga områdena ligger placerade på ett sådant sätt att turisterna inte behöver se eländet när de anländer eller lämnar Trancoso, tar sig ner till stränderna, eller ger sig ut i regnskogen för att "ekoturista". Förutom att jag spenderar mer tid än de flesta turister i Trancoso, så föresätter jag mig att täcka in så många olika kontexter som möjligt i mitt fältarbete, och det ger resultatet att jag, så småningom, kan urskilja en skarp skillnad mellan hur *nativos* och *biribandos* lever sina liv. Det tar ett tag innan jag förstår att byns fattiga områden är så hårt drabbade av ekonomiska problem, hunger, och sjukdomar som de är, men jag börjar tidigt inse att något är fel med den dominerande diskursen om harmonisk samexistens.

"Jag kan inte förstå att hon behandlar mig så här". Den unga ensamstående mamman är upprörd och besviken när hon berättar hur hon dagen innan fått veta att hon inte "sköter sitt jobb" och därför inte kan arbeta kvar. Vi sitter vid hennes köksbord och dricker kaffe. Det är hemtrevligt, men samtidigt är det uppenbart att ekonomin inte tillåter några utsvävningar. Inredningen är betydligt mer bruksorienterad än vacker, men det är välstädad och ordnat. Jag ser inget som kan sättas i samband med någon form av rekreation eller fritid; förutom den enkla TV:n som står på ett lågt bord framför soffan. Arbetet som städerska på en liten *pousada* vid havet är inte välbetalt, berättar hon, och ägarinnan, en *biribanda* som kom från en brasiliansk storstad i mitten av 1970-talet, är inte särskilt schysst, men lönen täcker åtminstone utgifter för boende och mat. Utan säker inkomst, och utan vidare förklaring, måste den unga kvinnan nu snabbt hitta en annan lösning. Hon poängterar att hennes lilla barn ju måste äta. Att hitta en lösning är dock inte alltid så lätt när man just blivit avskedad, saknar pengar och utbildning, och bor ensam med ett barn, i en *favela*. Tills vidare, resonerar hon, får hon tvätta lite kläder åt folk mot betalning. När jag senare får chansen att fråga ägarinnan vad som hänt, så svarar hon undvikande, och upprepar korthugget sin ståndpunkt att städerskan inte skött sitt jobb ordentligt. Oaktat städerskans eventuella tillkortakommanden på individnivå, så är den här incidenten ett representativt exempel på den segregering och ojämlikhet som råder i lokalsamhället, med en tydlig koppling till turismen. En betydande del av byns fattiga, inklusive en stor andel *nativos*, lever på att sälja sin arbetskraft billigt, och med dåliga anställningsvillkor, till *biribandos* verksamma som entreprenörer inom

turismsektorn.

Tillsammans med min fru och våra barn besöker jag en dag privatskolan vid *Rua dos Macacos*, och får veta mer om segregeringen och ojämlikheten i byn. Skillnaden gentemot de områden jag åkt genom på väg till *a Casa de Candomblé* är slående. *Rua dos Macacos* betyder 'apornas gata', och gatan lever upp till detta namn genom att omge sig med en ståtlig allé av till synes orörd regnskog, där aporna hoppar i träden. Regnskogens ljud ligger som en svävande ljudmatta över områdets dåsiga lugn. Gatan påminner mig om rikare områden i Brasiliens större städer. Jag ser vackra hus bakom höga murar garnerade med krossat glas. Glänsande bilar står parkerade bakom låsta grindar. Frukter och blommor pryder trädgårdarnas välskötta växter och träd. Och mitt i allt detta finner vi uppfarten till skolan. Vårt spontana besök välkomnas av ett par lärare, som vänligt undrar vilka vi är. Jag förklarar kort min nyfikenhet och mitt antropologiska uppdrag, och blir erbjuden en rundvisning. Skolan är välskött, uppenbart välbärgad, och enligt den rundvisande läraren inriktad på kreativitet, skapande, och kultur. Kontrasten är skarp i jämförelse med de fattiga områdenas slitna skolor. Klasserna här är få och små, och stämningen är lugn och avslappnad i de smakfullt inredda lokalerna. På tillfrågan berättar läraren att det är ganska lång kö för att få en plats, men insisterar samtidigt på att det helt klart är värt att göra ett försök. Hon berättar mer om kostnader och kötid, och jag får till slut närmast intrycket att det skulle gå ganska fort att ordna en plats för våra barn, i utbyte mot lite europeiskt kapital. För barnen som bor i Trancosos *favelas* torde kötiden emellertid vara oändlig.

Segregeringen i Trancoso tar sig uttryck i en väldigt konkret fysisk uppdelning, där den lokala geografien kan delas in i zoner där en del domineras av *nativos* och en del av *biribandos* tillsammans med turister. En kväll när jag är ute och flanerar i kvarteren kring *o quadrado* bjuds jag in till ett födelsedagskalas på en tjugisig restaurang. Jag har blivit bekant med en av de anställda under mina kvällar i dessa kvarter, och denne lockar nu in mig till födelsedagsstårta och trevligt sällskap. Jag placeras i en soffa, bredvid en man som presenteras som Trancosos tandläkare. I sorlet uppfattar jag att det är han som är födelsedagsbarnet, och att han är en viktig man i byn. Jag lyssnar på samtal och sorl i ungefär en timme, samtidigt som olika delikata desserter ställs fram åt mig att njuta av, och sedermera drar jag slutsatsen att mitt första intryck stämmer. Inte bara tandläkaren, utan de flesta i lokalen är viktiga personer. Det här är byns societet. Eller åtminstone en betydande del av den. Hotell- och restaurangägare firar tandläkarens födelsedag tillsammans med läkare, butiksinnehavare och andra viktiga

bybor. Ingen ser ut att komma från kretsen av *nativos*, eller från något av Trancosos fattigare områden. Jag känner mig kraftigt underklädd, med manchestershorts bland kostymer och aftonklänningar, men för trevlighets och etnografins skull stannar jag ytterligare en stund efter det att sötsakerna slutar komma. Medan jag går vidare i paradisen minns jag andra brasilianska byar där jag, som turist, bevittnat liknande lokal segregering mellan olika grupper. De med pengar och kompetens bildar en elit som kan tjäna på turism, och leva flott på samma sätt som läkare, tandläkare, och andra statusfyllda yrkesgrupper. Jag spenderar resten av kvällen i samma kvarter, och jag ser fortfarande ingen som ser ut att vara *nativo*. Det gör jag sällan i dessa kvarter, om vi inte räknar med ambulerande försäljare och mannen som bryter mot mönstret och bor kvar vid *o quadrado*, där han försörjer sig genom att sälja kokosnötter till törstiga turister.

Den andel av lokalbefolkningen som bor i *favelas*, och som till stor del består av *nativos* och deras barn, rör sig sällan kring *o quadrado*. Torget som tidigare var hela Trancoso, är nu en festplats för turister och rikare Trancosobor, med trendiga butiker, restauranger, och *pousadas*, och när de mindre bemedlade byborna vill roa sig går de vanligen till lokalerna kring *a praçinha*, eller roar sig direkt på torget där de, åtminstone på helgerna, kan köpa alkohol, mat, och popcorn från enkla stånd. En kväll kommer jag till *a praçinha* med min familj, för att låta barnen leka på torgets lekplats, och samtidigt göra lite deltagande observation. Den här kvällen är det många fler barn att leka med på torget, och mycket mer folk på torget överhuvudtaget. Det är Barnens dag idag, visar det sig, och det firas med mat, dryck, och godis. Och med vilda åkturer i det hitresta tivolit. Karusellerna håller förvisso en undermålig standard som påminner mig om rangliga åkturer i min barndoms Dalarna, men den till synes bristande säkerheten på tivolit är inte hela förklaringen till varför inga nya eller gamla *biribandos* syns till. Segregeringen är lika tydlig den här kvällen som under födelsedagskalaset vid *o quadrado*, och varken den ena eller den andra kvällen är födda ur en slump. Jag befinner mig nu på andra sidan av segregationens mur. Turister och rika bybor tar inte med sina barn till *a praçinha* om de inte har en viktigare anledning än Barnens dag, och jag ser få exempel på att den osynliga gränsen runt *a praçinha* överträds av *biribandos* till fots. Med bil passerar de ständigt denna gräns, på väg in och ut ur byn, eller till bensinstationen, men sina fötter sätter de helst på marken kring *o quadrado*.

De mer bemedlade Trancosoborna är en grupp som huvudsakligen utgörs av 1970-talets *biribandos*, som trots att de var harmoniska hippies faktiskt köpte allmänningens mark och

inledde en process som förändrat Trancoso för alltid. Idag är Trancoso ett segregerat samhälle där socioekonomiska och lokalgeografiska gränsdragningar sammanfaller både med varandra och med den skissartade gränsdragning som först uppstod i och med de tidiga *biribandos* markaffärer. De första turisterna hade kapitalet och kompetensen som behövdes för att köpa marken, och sedan bjuda dit, utveckla och tjäna på turismen, och de som bodde i byn från början, *os nativos*, får finna sig i att bli utestängda från en stor del av det som en gång var deras by och närbygd. Fortfarande fiskar en del *nativos* i havet utanför byn, men i takt med att strandremsor köps upp och blir privata hotellstränder, så blir det allt svårare att fortsätta med denna traditionella näring. Turismens Trancoso har inte plats för fiskebåtar och arbetande *nativos* på stränderna. För dem som tjänar på turismen är en orörd strand mer värd än billig fisk på den lokala marknaden. Detta fenomen är inte helt ovanligt, och exempelvis har Honey noterat liknande turismrelaterad exklusion av fiskare på Zanzibar (Honey 1999: 274f). Förutom att exemplifiera hur förändringar i lokalsamhället kan vara kopplade till turisternas förväntningar och föreställningar om natur, så är privatiseringen av Trancosos stränder ett starkt exempel på hur *nativos* är utestängda från möjligheten att tjäna pengar på turismen. En del lyckas förvisso tjäna något mer än småpengar på fruktförsäljning och liknande, men i allmänhet arbetar *nativos* för dåligt betalt, medan *biribandos* tjänar pengar på, och har råd att njuta av paradiset tillsammans med, turister. Det finns också fall där inte ens de lokala *biribandos* tjänar på turismen i Trancoso. Sedan 2003 (Jorge de Oliveira 2005: 22) erbjuder Club Med Trancoso fashionabelt boende och *all inclusive* i ett stort hotellkomplex, med naturen runt hörnet och det som i turismreklamen kallas ”gott samarbete” med lokala ekoturismarrangörer. När en av Trancosos *nativos* en dag framhåller att den här typen av storföretagsägd turism inte kommer lokalsamhället till gagn, så påminns jag om begreppet *leakage*, och inser att den ekonomiska potential som turismen faktiskt besitter rinner rätt ur händerna på byns *nativos*, och för dem spelar det kanske inte så stor roll om det är deras gamla vänner bland 1970-talets *biribandos* eller transnationella företag som berövar dem på möjligheten att tjäna på turismen.

Att det går en skarp gräns mellan dem som av en eller annan anledning har möjlighet att tjäna pengar på turismen och dem som inte har det, blir skrämmande tydligt en kväll när jag har varit i Trancoso ungefär tre månader. Jag har just kommit hem, efter att ha ätit middag på en utomhusrestaurang vid *o quadrado*. Regnskogen runt mig har mörknat under promenaden ner till vårt hus vid havet, och dagens djungelorkester håller just på att gå av sitt skift, för att lämna plats åt nattens djur. Cikadorna genomborrar skogen runt mig med sin karaktäristiska

surrande och tjutande sång, medan apor och tropiska fåglar ger sitt bidrag till den musikaliska helheten, och till den paradisiska upplevelsen. Vid det här laget har jag för länge sedan lärt mig att den här atlantiska regnskogen är äldre och ännu mer artrik än den berömda amazonasregionen, och det tycks mig som om alla tillgängliga arter har bestämt sig för att göra mig sällskap i den varma och fuktiga kvällen. Jag sitter inne i ett av gästhusets byggnader, och småpratar med Mário, den nyanställda killen från storstaden. Plötsligt hör vi någon som ropar vid gästhusets grindar, och Mário går ut för att se efter vad som står på. Jag hör honom diskutera med några andra män, vars röster jag inte känner igen. De oidentifierade rösterna låter upprörda, och efter någon minut ropar Mário på mig. Han ber mig komma bort till grinden. Jag skyndar ut och går hastigt mot rösterna. Även om Trancosoborna brukar ropa på varandra från gårdarnas grindar, precis som bybor i andra brasilianska byar brukar, så är det något – kanske gårdens ensliga läge och den sena timmen – som gör att jag fylls av en olustig känsla av att allt inte står rätt till.

När jag kommer fram till grinden, ser jag att de okända rösterna tillhör två unga män, i övre tonåren, som livligt gestikulerande håller på att upplysa Mário om att banditer just rånat en *pousada* uppe i centrum, och att polisen i det aktuella ögonblicket jagar rånarna ner för vägen som passerar förbi vår *pousada*, där vi just nu befinner oss. Ynglingarna har alltså kommit för att varna oss, och de säger att vi ska låsa in oss och stanna inomhus tills faran är över. En av dem berättar att han ska gå hem och gömma sig i mörkret, för att vänta på rånarna med sin machete i hand. Han låter oss veta att hans machete är vass nog att skära papper med, och visar med en snabb handrörelse hur lätt kniven kan klyva ett pappersark. Den andra pojken skrattar. Vi tackar för varningen och säger *tchau*. De båda pojkarna lämnar oss åt den ogenomträngligt mörka djungeln, och ger sig av för att vänta på banditerna. Jag är fortfarande inte säker på om de verkligen såg fram emot att överraska ett gäng usla skurkar, och låta dem smaka på machetens skärpa, eller om de helt enkelt bara vara lite rädda, som jag.

Medan jag och Mário går tillbaka till huset spekulerar vi om vad som har hänt. Han gissar att något gäng från en lite större stad i regionen, kanske Porto Seguro, har kommit med skjutvapen för att råna någon av Trancosos relativt oskyddade *pousadas*. Dessa gästhus omsätter stora pengar under högsäsongen, medan ghettona i Trancoso och städerna runtom är överfulla med människor som kämpar för att ha råd att täcka åtminstone basala behov som tak över huvudet och mat. När någon tjänar tiotusen dollar genom att hyra ut en bungalow över jul och nyår, så sitter någon annan och funderar ut en plan för att kunna stjäla dessa pengar.

Detta har varken jag eller Mário svårt att förstå. Men ingen av oss har kommit till paradiset för att bli gisslan. Jag ligger vaken sent och väntar på att ljudet av maskingevär ska skjuta sönder regnskogs nattens förföriska hymn. Eller på ett fåtal dämpade skott i mörkret som indikerar att den okänt brutala polisarmén *Polícia Militar* hittat sitt byte och besparat staten kostnaden för en offentlig rättegång. För att krossa min bild av Trancoso som ett paradiset, där harmoni och samexistens råder, behövs inga kulor alls.

Den här incidenten koncentrerar i en dramatisk händelse den grundläggande spänningen mellan turism som möjlighet och som hot, och samtidigt spänningen mellan de lokalinvånare som tjänar på turismen och de som inte gör det. Rånerna som sådant representerar desperationen hos de ghettifierade människor som renderas överflödiga av den nya turismindustrin. Ägaren till det rånade gästhuset representerar drömmen om att tjäna på turismen, och denna dröms skörhet. Tonåringarna, med sina macheteknivar, representerar den stora andelen av den rurala befolkningen som aldrig riktigt bitt om turism, men som nu får lov att handskas med industrins villkor, och hantera dess konsekvenser, i sin vardag. Mário representerar den urbana medelklass som försöker fly från den allestädes närvarande kriminalitet och det inbördeskrigsliknande våld som plågar de stora brasilianska städerna. Jag själv representerar transnationell turism och den så kallade västerländska akademien; världen som kommer till Trancoso. Rånarnas val av Trancoso som brottsplats representerar det turistiska paradiset bedräglighet, och påminner om att ingen plats är avskild från större sammanhang. Trancoso hade ingen penningekonomi innan 1970-talet, men genast när pengarna kom blev byn del av en större socioekonomisk kontext, innefattandes både möjligheter och problem. Om turismen i Trancoso ska kunna utformas till att bli "hållbar", enligt något slags meningsfull tolkning av begreppet, så måste både den lokala och den vidare socioekonomiska kontexten tas med i beräkningen. Och för att ekoturism ska kunna bli en lösning på turismens paradox, och erbjuda en harmonisk balans mellan bevarande och utveckling, så måste den utformas med hänsyn inte bara till icke-mänskliga livsformer, utan också med hänsyn till de mänskliga ekosystem vi kallar sociala.

Som det nu ter sig tycks ingen avgörande skillnad föreligga mellan ekoturister och andra turisternas förehavanden i Trancoso, varken i fråga om miljöbevarande eller socialt ansvarstagande. En del ekoturister bor på vanliga *pousadas* och andra bor på *Club Med*, precis som vanliga turister. Även de som identifierar sig, och identifieras som, ekoturister gör

huvudsakligen detsamma som andra turister gör, vilket innefattar sådant som att äta på de tjugiga restaurangerna, shoppa i de trendiga butikerna, festa på barerna, och röka marijuana på stränderna. Den sistnämnda sysselsättningen är mycket vanlig i Trancoso, både bland *nativos*, *biribandos*, och turister. Flera *biribandos* berättar för mig att när de kom till Trancoso på 1970-talet så var marijuanarökning redan populärt bland byborna. Ingen *nativo* förnekar heller detta för mig. Marijuanabruket verkar alltså inte ha kommit till Trancoso med turismen. Samtidigt är marijuanan hanteringen ett bra exempel på att vad som för turisten är en oskyldig handling, helt förenlig med både ekoturism och paradisdrommar, kan ha implikationer som inte är lika oproblematiska för lokalbefolkningen. En dag råkar jag på en av byns kända marijuanaförsäljare, *Carlinhos*, i närheten av hans hem vid *a praçinha*. *Carlinhos* är i trettiofemårsåldern, och son till två *nativos* som var med när de första hippieresenärerna kom till byn. Vanligtvis är han trevlig, korrekt, och lugn, men denna dag är *Carlinhos* stressad och verkar inte vilja stanna och prata. När jag ändå stoppar honom och försöker inleda ett samtal försöker han dölja sitt ansikte genom att vrida bort det när han svarar. Snart ser jag ändå att han har blivit ordentligt misshandlad. Stora blånader i ansiktet och ett helt igenmurat öga vittnar om kraftigt våld mot huvudet. *Carlinhos* är inte särskilt sugen på att prata om vad som hänt, men att han har blivit utsatt för våld på grund av något som relaterar till rollen som marijuanaförsäljare är knappast en vild gissning. Den brasilianska drogbranschen är extremt våldsam, och även om små turistparadis förstås inte är lika drabbade som Rio de Janeiro och andra större städer, så är det ingen ofarlig sysselsättning att handla med marijuana i Trancoso. *Carlinhos* undvikande uppförande tyder också på att orsaken till misshandeln är mer komplicerad än att ett barslagsmål urartat, eller liknande. Ett vanligt slagsmål kan man prata om, men våld som är kopplat till kriminalitet och korrupcion håller man tyst om. För de turister och ekoturister som njuter av sina *baseados*⁴ på de hänförande stränderna, eller på magiska kanotturer bland mangroveträsk och djungel, är kopplingen till brottsyndikat, poliskorrupcion, och grov våldsbrottslighet inte helt uppenbar, eller åtminstone lätt att förtränga. För *Carlinhos* och hans familj är dock kopplingen smärtsamt tydlig. Naturligtvis är hans barn glada att många turister köper produkten som deras pappa saluför, men samtidigt tänker jag att det vore bättre för dem med en mer hållbar ekonomisk lösning än en som inbegriper att oroa sig för om pappa ska bli gripen, misshandlad, eller skjuten på jobbet.

Det som *de facto* skiljer ekoturister från andra turister i Trancoso är att de förstnämnda ägnar sig åt olika former av naturorienterade aktiviteter, som exempelvis dagsturer med bil till öde

⁴ En *baseado* är en marijuanacigarett rullad på brasilianskt vis, utan tobak.

stränder i trakten, utflykter i regnskogen, kanotfärder i mangroveträsk, och snorkelturer till levande korallrev. Inget som skulle kunna tolkas som någon mer avancerad form av miljömedvetande eller socialt ansvarstagande kan emellertid skönjas. En dag åker jag och min familj till byn Caraíva, strax söder om Trancoso. På Trancosos turismkontor presenteras Caraíva som Trancosoregionens centrum för ekoturism. När jag på vägen till Caraíva ser hur ekoturisterna stannar vid infarten till nationalparken *Área de Proteção Ambiental Trancoso/Caraíva* och köper souvenirer av ”indianerna” som bor i reservat, reagerar jag på att turisterna inte verkar ifrågasätta att eller varför ”indianerna” bor i reservat, vad för slags regnskogsträ souvenirerna är gjorda av, eller något alls. I det här läget har jag svårt att se något annat än den gamla vanliga turistiska exploateringen, trots att jag försöker behålla ett öppet sinne. Inte heller på plats i Caraíva ser jag något som förändrar mitt intryck. Visst är Caraíva en pittoresk liten by, utan bilar och med gator av sand, men samtidigt är det inget som tyder på att ekoturismen i Caraíva är något annat än grön ompaketering av *tourism as usual*. Lite orörd natur, fina ord, och prefixet eko- räcker inte för att turism ska vara hållbar ekoturism. Jag ser visserligen inga exempel på specifikt destruktiva praktiker under resan till Caraíva, men platsens turism lever inte heller upp till ekoturismens pretentioner, enligt någon relevant definition av konceptet. Fallet med ekoturismutflykterna till Caraíva är heller inget undantag. Mycket turism i Trancoso säljs som *eco-*, men i praktiken tycks det närmast uteslutande handla om grön ompaketering av konventionell, men naturorienterad, turism. Men även om det mesta som kallas ekoturism i Trancoso kan ses som exempel på grön ompaketering, så finns det ett uppenbart intresse för ekoturism i byn, både bland turister och bybor, och det vore slöseri att låta detta intresse gå till spillo.

När jag upptäcker att *Instituto Sul da Bahia* existerar vill jag gärna undersöka vad organisationen gör i praktiken för att skydda regnskogen från skövling, och jag vill gärna diskutera problematiska begrepp som *ecoturismo* och hållbar utveckling, inklusive sociala aspekter. Dessvärre upptäcker jag snart att det är svårt att få tag på någon kontaktperson eller annan ansvarig för *Instituto Sul da Bahia*. Webbssidan som informationsbladen hänvisar till gapar tom mot mig på byns Internetcaféer och ingen jag frågar vet något om det hela. Kanske beror detta bara på att organisationen är nystartad, samtidigt som tekniken sviker, men tanken slår mig att det också kan ha att göra med att miljöfrågor är känsligt stoff i Brasilien. Här i delstaten Bahia mördades tio journalister under 1990-talet för att de rotade i lokala makthavares angelägenheter (Kjörling 2004: 70). De lokala makthavarna på Brasiliens landsbygd är väsentligen jordägare (ibid.: 25) och dessa tio mord är otvetydiga exempel på att

jord och miljö är laddade ämnen i Brasilien. Den som engagerar sig i miljöfrågor i Bahia riskerar inte bara att uppsökas av frågvisa antropologistudenter från Europa, och kanske är det rädsla för repressalier som ligger bakom svårigheten att finna någon representant för Trancosos lokala miljöorganisation. Då jag upptäcker den nystartade organisationen under den senare delen av mitt fältarbete har jag dessvärre inte möjlighet att arbeta mer intensivt med att få tag på de anonyma personer som ligger bakom satsningen. Både innehållet i och formen på organisationens publikationer ger ändå intrycket att *Instituto Sul da Bahia* är en lokalt förankrad organisation, med både pengar och kompetens, och samtidigt med vilja och mod att utmana den rådande ordningen.

4. Om förutsättningar för holistiskt hållbar ekoturism i Trancoso

Det står klart att turism hotar att skada Trancosos känsliga natur, inklusive oersättlig regnskog, orörda mangroveträsk, och sköra korallrev, även om en stor del av turismen i området presenteras som ekoturism. Tidigare orörd regnskog huggs ner för att ge plats åt plantage, avsedda att mätta behovet från den ökande strömmen av turister och nybyggare som kommer till Trancoso, och för att ge plats åt nybyggda Club Meds golfbana, där ekoturister och andra kan slappna av efter en äventyrlig dag i djungeln. Samtidigt görs en del ansträngningar för att rädda områdets unika natur. Miljöskyddsområdet *Área de Proteção Ambiental Trancoso/Caraíva* etablerades redan 1993 (Vidal 2005b: 3). Det är förbjudet att fälla stora träd, även i centrala Trancoso. Experter från Porto Seguro försöker tillvarata de utrotningshotade havssköldpaddornas intressen, genom att motarbeta sådan belysning som skrämmer bort dem från stränderna, och genom att skydda deras ägg med avspärningar och anslag. Den lokala organisationen *Instituto Sul da Bahia* arbetar för att medvetandegöra befolkning och turister om lokala miljöfrågor. Även om turismen fortfarande hotar Trancosos miljö, så hämmas turismens miljömässiga skadeeffekter av de åtgärder som vidtagits, och det finns utrymme för hopp om att rädda en betydande del av den känsliga naturen i trakten. Men om bevarandet av Trancosos natur går åt rätt håll, så tycks den sociala och socioekonomiska situationen i byn gå i motsatt riktning. Trots de vitt spridda förväntningarna om ekonomisk vinst är det få bybor som verkligen lyckas tjäna på turismen. För de med pengar, kompetens, och de rätta kontakterna, är turism en utmärkt möjlighet att göra affärer, men för de flesta lokalinvånare är turism bara något som stänger dem ute från platser där de tidigare brukade jorden, fiskade, och levde. De mer välbärgade Trancosoborna, företrädesvis pionjärer från Brasiliens stora metropoler och från Europa, som har lyckats göra en hacka på turism, skickar sina barn till en särskild privatskola, äter på särskilda fina restauranger, dricker på särskilda trendiga barer, och lever i särskilda "naturnära" bostadsområden, medan mindre bemedlade bybor skickar sina barn till vanliga allmänna skolor, äter hemma eller på billiga restauranger, dricker hemma, på enkla barer, eller direkt på torget, och lever i ghettofierade bostadsområden i utkanten av byn. Segregeringen skär rakt igenom hela lokalsamhället, och segregeringsprocessen stimuleras när socioekonomiska skillnader förvärras och produceras i och med utvecklingen av Trancosos turism, inklusive förmodat hållbar ekoturism.

Det är inte lätt att reda ut vem som verkligen vinner mest på turismen i Trancoso – den transnationella hotellkedjan Club Med som just byggt ett komplex utanför byn; de *biribandos*

som på 1970-talet köpte mark billigt av sina nu ghettofierade vänner; eller någon annan. Desto lättare är det att se vilka som är Trancosos förlorare. De *nativos* som tidigare utgjorde Trancosos hela befolkning lever nu, tillsammans med sina barn och barnbarn, liv som påminner mer om storstadsghettots hårda verklighet, med fattigdom, kriminalitet, stress, smuts, och hunger, än om ekoturismens löften om hållbarhet. För att skapa hållbar ekoturism i Trancoso räcker det inte med att bevara naturen i linje med västerländska värderingar och uppfattningar om 'naturen' (se Cater 2007: 50). Ett mer holistiskt perspektiv är nödvändigt. Lokala sociala och socioekonomiska faktorer måste tas med i beräkningen, och det utifrån de olika intressenternas mångfald av perspektiv. I enlighet med Caters perspektiv bör ekoturismens regler och definitioner utmanas på den så kallade gräsrotsnivån av lokalsamhället (ibid.: 63). Utvecklingen av verkligt hållbar ekoturism måste baseras på en holistisk förståelse av byn, i sin tur baserad på en holistisk och inklusiv samhällsvetenskaplig metod; en metod som omfattar byns olika ekologiska och sociala landskap, såväl som större kontexter, och utforskar de ifrågavarande problemen tillsammans med lokalbefolkningen, och då inte bara med de välbärgade, utan med alla slags bybor (Wight 2007: 234; Nowaczek et al. 2007: 151).

Det är givetvis av största vikt att kampen för att bevara Trancosos känsliga ekosystem fortsätter, men denna kamp måste komplementeras med strategier för utveckling av socialt och socioekonomiskt hållbar turism. Om vi inte vill att en betydande del av byns befolkning ska segregeras i ghetton, medan ekoturister bevarar naturen genom att turista i den, så måste de ghettofierades röster, och andra alternativa lokala röster, ges utrymme i utformandet av Trancosos turism. Cochrane påpekar att utvecklingsplaner som tar hänsyn till den sociopolitiska verkligheten har större chanser att lyckas (Cochrane 2007: 301), och den kunskap om denna verklighet som finns i lokalbefolkningens mångfald av röster torde vara ovärderlig i utvecklingen av hållbar ekoturism i Trancoso. Den stora utmaningen i sådana här fall, menar Nowaczek och hennes medförfattare, är att utforma en plan för att få lokalinvånarna delaktiga i det ifrågavarande ekoturismprojektet, både i termer av deltagande och ägande, och i termer av kostnads- och vinstfördelning. Ett steg i denna riktning, som Nowaczek och hennes kollegor föreslår, är att erbjuda lokalinvånare praktisk och lättförståelig utbildning i ekoturism och träning i olika turistiska fält (Nowaczek et al. 2007: 148; se också Timothy 2002: 152f).

Den lokala organisationen *Instituto Sul da Bahia* har som mål att utveckla, koordinera, och genomföra projekt relaterade till miljöskydd, miljömedvetenhet, och resursanvändning. Organisationen arbetar också för utformandet av turistiska aktiviteter i en anda av socialt ansvarstagande, och för en hållbar utveckling i trakten. *Instituto Sul da Bahia* betonar här till uttryckligen ekoturismens potential att bevara naturen och öka lokalbefolkningens välbefinnande (Vidal 2005: 1f). Denna agenda är förvissat värd att stödja, men organisationen tycks ha svårigheter att nå ut till, interagera med, och engagera större segment av lokalbefolkningen. I Praia de Pipa, ett annat av Brasiliens turistiska paradis, har en lokalt baserad miljögrupp lyckats stoppa byggandet av ett stort hotellkomplex på toppen av en klippa som av lokalbefolkningen värderas högt som plats för vackra solnedgångar och andlig rekreation. Detta fall, som jag känner till efter att ha spenderat två månader som turist i Praia de Pipa, 2001, och där ha lärt känna personer inom den lokala miljögruppen, ger en indikation om lokala organisationers potential i fråga om utvecklingen av hållbar ekoturism. Men om organisationen i Trancoso ska kunna operera effektivt, så måste den vara bättre fokuserad och formulera konkreta mål utifrån ett holistiskt perspektiv på ekoturism, som inkluderar lokalbefolkningens varierande sociala och socioekonomiska villkor, och dessutom själva lokalbefolkningen som sådan. Organisationen måste alltså vara mer fokuserad och mer inklusiv på samma gång. Först och främst måste organisationen göra målmedvetna ansträngningar för att skapa ett brett lokalt stöd, trots den motvind som utgörs av problem som segregering, läskunnighetsbrister, och hotet från de lokala makthavarnas *pistoleiros* (Kjörling 2004: 70; se också Hammersley och Atkinson 2007: 64). Organisationen måste aktivt söka kontakt med människor i Trancosos olika bostadsområden, i stället för att nöja sig med att sprida flygblad i den turistiska delen av byn. På detta sätt kan organisationen, på sikt, komma att representera olika intressenter, och grupper av intressenter, i stället för att begränsa sig till att vara en egen liten intressegrupp bland andra. I fråga om ekoturismprojekt på lokal nivå, påpekar Scheyvens, finns det ofta ett behov av ett slags lokalt baserat beslutsfattande forum, som kan tillvarata lokala intressen och agera på uppdrag av lokalsamhället (Scheyvens 2007: 195; se också Russell 2007: 230). *Instituto Sul da Bahia* tycks vara en bra utgångspunkt för att skapa ett sådant forum, och på andra sätt stärka det demokratiska deltagandet, som Honey uttrycker det (1999: 127).

Här till bör den lokala organisationen erbjuda gratis utbildning i hållbar ekoturism åt de bybor som inte har råd med en ordentlig utbildning. Detta skulle, tillsammans med relevant ekonomiskt stöd, kunna motverka både tendensen att bara de redan välbärgade och

kompetenta kan profitera på en form av turism som är relativt harmlös mot miljön, och tendensen att mindre bemedlade bybor försöker göra pengar på mer destruktiva former av turism. I idealfall kan både själva kunskapen som förmedlas i utbildningen, och det självförtroende som uppnås i läroprocessen, hjälpa fattiga och marginaliserade bybor att lättare hävda sig både på den turistiska marknaden och i beslutsfattande forum. Samtidigt kan den fria utbildningen användas för att förmedla det slags holistiska perspektiv som detta arbete representerar och förespråkar, och således på samma gång motverka både tendensen att ekoturism används som substanslös reklam och den ensidiga fokuseringen på miljöbevarande. Strategin med gratis utbildning har potential att motverka både intern och extern *leakage*, och således på sikt reducera klyftan mellan fattiga och rika, samtidigt som existerande praktiker av miljöbevarande förbättras. Ska denna potential kunna förverkligas behövs emellertid ekonomiskt kapital. Den bybo som inte har råd att investera är inte särskilt behjälpt av gratis kunskapsförmedling. Här kan biståndsgivande organ, exempelvis Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete (SIDA), spela en viktig roll. För att fattiga Trancosobor ska ha möjlighet att göra något av den kunskap och det självförtroende den fria utbildningen erbjuder krävs pengar. Det är dock av yttersta vikt att givande organ, i samarbete med lokala organisatörer, aktivt motverkar att pengarna uppslukas av den ökända korrupcion som frodas på den brasilianska landsbygden, såväl som i landets metropoler (se t.ex. Bartholdson 2007).

Hållbarhetskonceptet är problematiskt, inte bara för att konceptet används för falsk reklam och liknande, utan också för att det kan användas som ett maktmedel i kampen om knappa och värdefulla miljömässiga och kulturella tillgångar (Cater 2007: 53). Genom att lokalbefolkningen erbjuds gratis utbildning i hållbar ekoturism kan även de mindre bemedlade byborna få tillgång till ett konkurrensmedel i form av relevant kunskap. Genom att delta i utbildning och beslutsfattande forum kan tidigare marginaliserade bybor få chansen att själva tjäna på turism, och dessutom delta i planeringen och utformandet av turismen i Trancoso. För att byborna ska kunna möta den paradoxalitet de ger uttryck för, i den dubbla diskursen om turism som hot och möjlighet, med den lösning de ser i ekoturism, så krävs det kanske mer än några forum och en gratis utbildning, men efter att ingående ha undersökt turismen i Trancoso under fem månader, ser jag stärkandet och utvecklandet av en lokal organisation som *Instituto Sul da Bahia* som den mest lovande vägen att ta.

För att skapa hållbar ekoturism, vill jag hävda, krävs också seriös forskning baserad på datainsamling i den lokala världen (se t.ex. Scheyvens 2007: 204). Enligt Nowasczek är det

nödvändigt att utförligt undersöka och analysera marknad, intressentgrupper och produkter, för att garantera minsta möjliga skada i utvecklingen av ekoturism (Nowaczek et al. 2007: 140). Socialantropologi, poängterar Russell och Wallace, erbjuder en holistisk metod för att representera miljö, lokalbefolkning, och turister som sammanlänkade komponenter i skapandet av ansvarsfull turism. I deras etnografiska arbete, framhåller Russell och Wallace, var lokalbefolkningen medvetna om fördelarna med att kombinera bevarande och turism. Problemet, menar de två antropologerna, var att lokalinvånarna helt enkelt saknade pengar och makt för att inleda, planera, och kontrollera ansvarsfulla praktiker. Därför, förklarar Russell och Wallace, såg de som sin uppgift att kliva fram och mediera övergången från extern till intern kontroll över turismutvecklingen. Även om deras uppdelning mellan extern och intern kontroll är problematisk i Trancoso, med tanke på den andel lokalinvånare som tjänar på och styr turismutvecklingen i byn, så kan de två antropologernas perspektiv appliceras på så sätt att antropologen i Trancoso kan hjälpa till att mediera övergången från en turismindustri som nästan uteslutande gagnar lokala eliter och transnationella företag, till en turism som kontrolleras av en mångfald av lokala intressenter, och berikar ett brett spektrum av det lokala befolkningslandskapet. När det är möjligt, hävdar Russell och Wallace, bör antropologer verka för att främja biologisk mångfald, lokalt deltagande, och en turistisk upplevelse som turister kan lära sig, och förändras, av (Russell och Wallace 2004: 2; se också Nowaczek et al. 2007: 146). Ett samarbete mellan antropologer och den lokala organisationen *Instituto Sul da Bahia* torde vara ett utmärkt sätt att verka för dessa tre mål, bland annat genom att, utifrån vidare empirisk antropologisk forskning, implementera de idéer kring förbättringar av organisationens arbete jag föreslår ovan, inklusive den föreslagna gratisutbildningen i hållbar ekoturism. Detta samarbete kan också fungera som en plattform för mer konstruktiva möten mellan lokalinvånare och turister, så att de snabba, och oftast handels- och konsumtionsrelaterade, möten som tycks dominera i nuläget, får sällskap av en ökad kontakt mellan väl insatta och kompetenta bybor och intresserade turister (se t.ex. Nowaczek et al. 2007: 148).

Naturligtvis, påpekar Russell, måste vi beakta riskerna med att förutsätta att lokalinvånare utgör del av en sammanhållen gemenskap där alla tjänar lika mycket på, och får ut lika mycket av, ekoturismutvecklingen (Russell 2007: 230). I denna studie gör jag vad jag kan för att dekonstruera bilden av den harmoniskt samexisterande gemenskapen Trancoso, och återge den sociala splittring jag möter under fältarbetet. Att det är svårt att exakt kartlägga den mångsidiga lokala verkligheten står klart för mig, men sådana här svårigheter får inte bli till

ursäker för inaktivitet och passivitet. Jag anser att antropologer som intresserar sig för ekoturism bör sträva efter att göra det som Russell kallar *anthropology for ecotourism*, alltså en antropologi som aktivt agerar för ekoturism, på ett sätt som ger högsta prioritet åt lokalinvånarnas uppfattningar och intressen (Russell 2007: 231). Att det är svårt att kartlägga lokalbefolkningens spretiga intressen och mångfacetterade sociala värld, är ingen anledning att låta bli att försöka. Inte heller risken att de föreslagna strategierna ökar spänningarna inom lokalsamhället, på så sätt att *biribandos* upplever sig förlora viktiga marknadsandelar till *nativos*, får bli ett alibi för passivitet. Med ett *Instituto Sul da Bahia* som inkluderar alla turismintresserade Trancosobor – *nativos*, *biribandos* och andra – så kan utrymme skapas för konversation, samarbete, och umgänge som kan motverka spänning och konflikt.

Enligt min erfarenhet vill Trancosos besökare ha ekoturism, och de är beredda att betala för att få vad de vill ha. Det som nu säljs som ekoturism i Trancoso måste emellertid utvecklas i en mer holistisk riktning, så att fokus riktas mot sociala och socioekonomiska aspekter i samma utsträckning som mot miljömässiga aspekter. Om detta inte sker blir ekoturismen i Trancoso bara ett bland många exempel på det som Southgate och Sharpley kallar grön ompaketering av den gamla vanliga exploateringen av människor och resurser (Southgate och Sharpley 2002: 253). Mitt förslag att stärka och utvidga den lokala miljöorganisationen *Instituto Sul da Bahia* bör ses som ett möjligt första steg på en lång strävan mot en mer holistiskt hållbar ekoturism i Trancoso, som om det visar sig vara ett lyckat steg även kan tänkas fungera som avstamp på andra platser där situationen liknar den i detta specifika fall. Om min bedömning av den specifika miljöorganisationens potential är förhastad och organisationen vid en närmare granskning visar sig vara bedrägeri, kanske med syftet att medelst en miljövänlig retorik lägga beslag på eftertraktade bidragspengar (se Bartholdson 2007), så kan de tankar jag framför kring organisationens framtida utveckling tas som bidrag till en handlingsplan för upprättandet av en ny institution, som med bred lokal förankring verkar för en holistiskt hållbar ekoturism i Trancoso.

Referenser

- Abu-Lughod, Lila (1991). "Writing Against Culture". Ur: R.G. Fox, red.: *Recapturing Anthropology: Working in the present*. Santa Fe, NM: School of American Research Press, Sid 137-162.
- Agostinho, Cristina; Silveira, Fernanda Maria Carneiro Martins; och Farkas, João (2004). *Nativos e Biribandos - Memórias de Trancoso*. Trancoso, BA: Projeto Trancoso.
- Akama, John S. (2004). "Neocolonialism, dependency and external control of Africa's tourism industry: a case study of wildlife safari tourism in Kenya ". Ur: C. Michael Hall och Hazel Tucker, red.: *Tourism and Postcolonialism: Contested discourses, identities and representations*. New York, NY: Routledge, Sid 140-152.
- Baba, Marietta L. (2005). "Anthropological Practice in Business and Industry". Ur: Satish Kedia och John van Willigen, red.: *Applied Anthropology: Domains of Application*. Westport: Praeger Publishers., Sid 221-261.
- Bartholdson, Örjan (1998). "Etthundratrettiofyra sätt att säga att man inte är svart". *Arbetaren* 77(48): 8-13.
- Bartholdson, Örjan (2007). *From Slaves to Princes: The Role of NGOs in the Contemporary Construction of Race and Ethnicity in Salvador, Brazil*. Stockholm: Stockholm Studies in Social Anthropology 62; Stockholm University: Dept. of Social Anthropology.
- Björk, Peter (2007). "Definition paradoxes: from concept to definition". Ur: James Higham, red.: *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon*. Oxford: Butterworth-Heinemann, Sid 23-45.
- Briggs, Charles L. (1986). *Learning how to ask: A sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cater, Erlet (2007). "Ecotourism as a western construct". Ur: James Higham, red.: *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon*. Oxford: Butterworth-Heinemann, Sid 46-69.
- Cochrane, Janet (2007). "Ecotourism and biodiversity conservation in Asia: institutional challenges and opportunities". Ur: James Higham, red.: *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon*. Oxford: Butterworth-Heinemann, Sid 287-307.
- Crick, Malcolm (1992). "Ali and me: an essay in street-corner ethnography". Ur: Judith Okely och Helen Callaway, red.: *Anthropology & Autobiography*. London: Routledge, Sid 175-92.
- do Nascimento, Abdias (1999). "The Myth of Racial Democracy". Ur: Robert M. Levine och

- John J. Crocitti, red.: *The Brazilian Reader: History, Culture, Politics*. London: Latin America Bureau, Sid 379-381.
- Hammersley, Martyn och Atkinson, Paul (2007). *Ethnography: Principles in practice*. London: Routledge.
- Hastrup, Kirsten (1992). "Writing Ethnography: state of the art". Ur: Judith Okely och Helen Callaway, red.: *Anthropology & Autobiography*. London: Routledge, Sid 116-33.
- Hastrup, Kirsten och Elsass, Peter (1990). "Anthropological Advocacy: A Contradiction in Terms?". *Current Anthropology* 31(3): 301-311.
- Higham, James (2007a). "Ecotourism: competing and conflicting schools of thought". Ur: James Higham, red.: *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon*. Oxford: Butterworth-Heinemann, Sid 1-19.
- Higham, James (2007b). "Which school of thought should prevail?". Ur: James Higham, red.: *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon*. Oxford: Butterworth-Heinemann, Sid 428-434.
- Higham, James och Lück, Michael (2007). "Ecotourism: pondering the paradoxes". Ur: James Higham, red.: *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon*. Oxford: Butterworth-Heinemann, Sid 117-135.
- Hollinshead, Keith (2004). "Tourism and new sense: worldmaking and the enunciative value of tourism". Ur: C. Michael Hall och Hazel Tucker, red.: *Tourism and Postcolonialism: Contested discourses, identities and representations*. New York, NY: Routledge, Sid 25-42.
- Holloway, Christopher J. och Taylor, Neil (2006). *The Business of Tourism*. Harlow: Pearson Education.
- Honey, Martha (1999). *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?*. Washington, DC: Island Press.
- Hylland Eriksen, Thomas (2000). *Små platser - stora frågor: en introduktion till socialantropologi*. Nora: Nya Doxa.
- Jaakson, Reiner (2004). "Globalisation and neocolonialist tourism". Ur: C. Michael Hall och Hazel Tucker, red.: *Tourism and Postcolonialism: Contested discourses, identities and representations*. New York, NY: Routledge, Sid 169-183.
- Jackson, Michael (1996). "Introduction". Ur: Michael Jackson, red.: *Things as they are: new directions in phenomenological anthropology*. Bloomington: Indiana University Press, Sid 1-50.
- Jorge de Oliveira, Édila (2005). *Costa do Sol: Século XXI*. 2(3).
- Kedia, Satish och van Willigen, John (2005). "Applied Anthropology: Context for Domains

- of Application". Ur: Satish Kedia och John van Willigen, red.: *Applied Anthropology: Domains of Application*. Westport: Praeger Publishers, Sid 1-32.
- Kjörling, Lennart (2004). *Så länge det finns hunger: De jordlösas rörelse i Brasilien*. Stockholm: Ordfront.
- Nowaczek, Agnes M., Moran-Cahusac, Cesar och Fennell, David A. (2007). "Against the current: striving for ethical ecotourism". Ur: James Higham, red.: *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon*. Oxford: Butterworth-Heinemann, Sid 136-157.
- Okely, Judith (1992). "Anthropology and autobiography: participatory experience and embodied knowledge". Ur: Judith Okely och Helen Callaway, red.: *Anthropology & Autobiography*. London: Routledge, Sid 1-28.
- Peace, Adrian (2005). "Managing the Myth of Ecotourism: A Queensland Case study". *The Australian Journal of Anthropology* 16(3): 321-334.
- Rodrigues, Thaise (2005). *Guia das Melhores Praias Brasileiras*. São Paulo, SP: Instituto Brasileiro de Cultura Ltda., 1(1).
- Roriz, Aydano (2001). *Viaje mais POR MENOS*. São Paulo, SP: Editora Europa Ltda., 1(5).
- Russell, Andrew (2007). "Anthropology and ecotourism in European wetlands: Bubbles, babies and bathwater". *Tourist Studies* 7(2): 225-244.
- Russell, Andrew och Wallace, Gillian (2004). "Irresponsible ecotourism". *Anthropology Today* 20(3): 1f.
- Scheyvens, Regina (2007). "Ecotourism and gender issues". Ur: James Higham, red.: *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon*. Oxford: Butterworth-Heinemann, Sid 185-213.
- Sharpley, Richard (2002a). "Sustainability: A Barrier to Tourism Development?". Ur: Richard Sharpley och David J. Telfer, red.: *Tourism and Development: Concepts and Issues*. Clevedon: Channel View Publications, Sid 319-337.
- Sharpley, Richard (2002b). "Tourism: A Vehicle for Development?". Ur: Richard Sharpley och David J. Telfer, red.: *Tourism and Development: Concepts and Issues*. Clevedon: Channel View Publications, Sid 11-34.
- Sharpley, Richard och Telfer, David J. (2002). "Introduction". Ur: Richard Sharpley och David J. Telfer, red.: *Tourism and Development: Concepts and Issues*. Clevedon: Channel View Publications, Sid 1-7.
- Silveira, Fernanda Maria Carneiro Martins (2003). *Herdeiros da Terra. Memória, Alteridades e Comunidade – O Encontro entre Nativos e Biribandos dos anos 70 em Trancoso, Sul da Bahia*. Rio de Janeiro: Universidade Federal do Rio de Janeiro.

- Southgate, Chris och Sharpley, Richard (2002). "Tourism, Development and the Environment". Ur: Richard Sharpley och David J. Telfer, red.: *Tourism and Development: Concepts and Issues*. Clevedon: Channel View Publications, Sid 231-262.
- Stronza, Amanda (2001). "Anthropology of Tourism: Forging New Ground for Ecotourism and Other Alternatives". Ur: William H. Durham, E. Valentine Daniel och Bambi B.Schieffelin, red.: *Annual Review of Anthropology*. Palo Alto, CA: Annual Reviews, Sid 261-283.
- St. Louis, Regis (2008). *Lonely Planet Brazil*. London: Lonely Planet Publications Pty Ltd.
- Telfer, David J. (2002). "The Evolution of Tourism and Development Theory". Ur: Richard Sharpley och David J. Telfer, red.: *Tourism and Development: Concepts and Issues*. Clevedon: Channel View Publications, Sid 35-78.
- Timothy, Dallen J. (2002). "Tourism and Community Development Issues". Ur: Richard Sharpley och David J. Telfer, red.: *Tourism and Development: Concepts and Issues*. Clevedon: Channel View Publications, Sid 149-164.
- Vidal, Nice (2005a). *Instituto Sul da Bahia: Informativo 01*. Trancoso, Porto Seguro: Instituto Sul da Bahia.
- Vidal, Nice (2005b). *Instituto Sul da Bahia: Informativo 02*. Trancoso, Porto Seguro: Instituto Sul da Bahia.
- West, Paige och Carrier, James G. (2004). "Ecotourism and Authenticity: Getting Away from it All?". *Current Anthropology* 45(4): 483-498.
- Wight, Pamela (2007). "Ecotourism, CSR and the fourth dimension of sustainability". Ur: James Higham, red.: *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon*. Oxford: Butterworth-Heinemann, Sid 214-239.
- Wood, Megan Epler (2007). "The role of sustainable tourism in international development: prospects for economic growth, alleviation of poverty and environmental conservation". Ur: James Higham, red.: *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon*. Oxford: Butterworth-Heinemann, Sid 158-184.
- Zeppel, Heather (2007). "Indigenous ecotourism: conservation and resource rights". Ur: James Higham, red.: *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon*. Oxford: Butterworth-Heinemann, Sid 308-348.